

บทที่ ๒

เนื้อหาหลักธรรมในรณินิตสูตร

การอุบัติเกิดขึ้นแห่งพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่ คือหลักปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์ในทางพระศาสนามีความบริสุทธิ์ในระดับการเป็นในระดับทางกาย และทางวาจา จัดเป็นความบริสุทธิ์ขั้นที่หนึ่ง กล่าวโดยคือศีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ขั้นที่สองเป็นความบริสุทธิ์ เพื่อให้จิตสงบ ทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักไว้ คือจิตตวิสุทธิ และความบริสุทธิ์ขั้นที่สาม เป็นความบริสุทธิ์ขั้นยิ่งยวดพระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้ คือทวิวิสุทธิ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้วางหลักแห่งความบริสุทธิ์ ทั้ง ๓ กลุ่มนี้ ข้อความดังกล่าวนี้มีปรากฏมากมายในหลายๆ พระสูตร ผู้ศึกษาจึงได้ทำการคัดเลือกศึกษารณินิตสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรว่าด้วยวิสุทธิ ๗ ซึ่งมีอุปมาเปรียบเทียบประดุจดั่ง รถ ๗ ผลัด ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ดังนี้

๒.๑ ความหมายรณินิตสูตร

๒.๒ เหตุเกิดและรูปแบบของรณินิตสูตร

๒.๓ เนื้อหาของรณินิตสูตร

๒.๔ หลักธรรมในรณินิตสูตร

๒.๕ เปรียบเทียบวิสุทธิด้วยรถ ๗ ผลัด

๒.๖ สรุปหลักธรรมในรณินิตสูตร

๒.๑ ความหมายรณินิตสูตร

รณินิตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยราชรถ ๗ ผลัด^๑ พระสูตรนี้ท่านพระปุณณมันตานีบุตรแสดงแก่ท่านพระสารีบุตร ณ ป่าอันธวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตอบคำถามเรื่องจุดมุ่งหมายของการประพฤติพรหมจรรย์ โดยที่ท่านพระสารีบุตร ถาม ท่านพระปุณณมันตานีบุตรว่า

^๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ, ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๑.

“ท่านประพาศิทธิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อวิสุทธิ ๗ หรือ?” ท่านพระปุลณณมันตานีบุตรตอบว่า “เพื่อบรรลุปรมาภินิพพาน แต่ดำเนินตามวิสุทธิ ๗ เป็นเป้าหมายตามลำดับ”^๒

คำว่า วิสุทธิ แปลว่า ความหมดจด คือ ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ หมายถึงธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับจนบรรลุจุดหมาย คือพระนิพพาน จำแนกเป็น ๗ ขั้น ดังนี้ คือ ๑. ศีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล ๒. จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิต ๓. ภูมิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งภูมิ ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทาง หรือมิใช่ทาง ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ

คำว่า วิสุทธิ แปลว่าความบริสุทธิ์ หรือความหมดจด ไม่ต่างพร้อย ไม่มีมลทิน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ทาง คือ ๑. ความบริสุทธิ์ทางกาย หรือความสะอาดทางกาย หมายถึง กายสุจริต ๓ ประการ มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น ๒. ความบริสุทธิ์ทางวาจา หรือความสะอาดทางวาจา หมายถึง วาสุจริต ๔ ประการ มีการเว้นจากการพูดเท็จ เป็นต้น ๓. ความบริสุทธิ์ หรือความสะอาดทางใจ หมายถึง มโนสุจริต ๓ มีการเว้นจากการพยาบาทการปองร้ายผู้อื่น เป็นต้น^๓ เรียกว่าเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เมื่อเว้นจากการอกุศลได้แล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล

ในอังคุตตรนิกาย ตักกนิบาตร ทุติยโสเจยยสูตร ปรากฏข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลายผู้มีกายสะอาดมีวาจาสะอาด มีใจสะอาด ไม่มีอาสวะ เป็นผู้สะอาดถึงพร้อมด้วยความสะอาด บัณฑิตทั้งหลาย เรียกท่านว่า ผู้ล้างบาปได้แล้ว”^๔

คำว่า วิสุทธิ หมายถึงพระนิพพาน วิสุทธิธรรม ความหมดจดจากกิเลสราคะ เป็นต้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านวิเคราะห์ไว้ว่า

วิสุชนินติ เอตาย รากาติมเลหิตี วิสุทธิ

พระนิพพานยังสัตว์ ให้หมดจดจากกิเลสทั้งหลาย มีราคะ เป็นต้น จึงชื่อว่าวิสุทธิ คำว่า วิสุทธิ ได้แก่ พระนิพพานอันปราศจากมลทินทั้งปวง อันบริสุทธิ์ที่สุด ทางแห่งวิสุทธิ (คือพระนิพพาน) นั้นชื่อว่า วิสุทธิ^๕

^๒ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗-๒๕๙/๒๗๗-๒๘๓.

^๓ ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๔-๒๗๓/๓๘๑-๓๘๙.

^๔ ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๒/๓๖๗-๓๖๘.

๒.๑.๑ ความหมายตามหลักสัททนต์

คำว่า วิสุทธิ แปลว่า ความหมดจด ความบริสุทธิ์ หมดมลทิน, เป็นแนวทางสำคัญของ การปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุมรรค ผล และนิพพาน ดัง วจนัตถะ ว่า

๑) วิสุขมตติ วิสุทธิ (กัตตุสาธนะ) ธรรมอันใดย่อมบริสุทธิ์เป็นพิเศษ ฉะนั้นธรรมนั้นชื่อว่า วิสุทธิ

๒) วิโสธตติ วิสุทธิ (กัตตุสาธนะ) ธรรมอันใดย่อมชำระกาย วาจา ใจ ให้ บริสุทธิ์เป็นพิเศษ ฉะนั้นธรรมนั้นชื่อว่า วิสุทธิ

๓) วิสุขมตติ เอตยาติ วิสุทธิ (กรณสาธนะ) กาย วาจา ใจ ย่อมบริสุทธิ์เป็น พิเศษด้วยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า วิสุทธิ

๔) วิสุขมณ วิสุทธิ (ภาวสาธนะ) ความบริสุทธิ์เป็นพิเศษ ชื่อว่าวิสุทธิทั้ง ๔ ข้อนี้ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา คือ วิสุทธิ ทั้ง ๗ นั้นเอง^๖

๒.๑.๒ ความหมายตามหลักอรรถนัย

คำว่า “วิสุทธิ” ในวิปัสสนากรรมฐานนี้ หมายความว่าความบริสุทธิ์จากกิเลสเป็นพิเศษ ชื่อว่า วิสุทธิ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บท คือ วิ + สุทธิ วิ = วิเศษ; สุทธิ = บริสุทธิ์ ดังแสดง วจนัตถะ ว่า

วิเสเสน สุขมณ วิสุทธิ (วิ-ปุพฺพ สุทฺธ-ชาตุ) ความบริสุทธิ์จากกิเลสเป็นพิเศษ ชื่อว่า วิสุทธิ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา คือ วิสุทธิ ทั้ง ๗^๗

ความบริสุทธิ์ต่างๆ ที่เป็นในทางโลกที่มีอยู่ เช่น น้ำบริสุทธิ์ หญิงสาวบริสุทธิ์ ผู้บริสุทธิ์ สถานที่บริสุทธิ์ เหล่านี้เป็นต้น หาได้เรียกว่า วิสุทธิ ไม่ เพียงแต่เรียกว่า สุทธิ หรือ บริสุทธิ์ เท่านั้น ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า ความบริสุทธิ์เหล่านี้ เป็นความบริสุทธิ์ธรรมดา หาใช้บริสุทธิ์เป็นพิเศษ

^๕ พระพุทธโฆสเถร, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียง โดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรสจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

^๖ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจาริยะ, **ปรมัตถโชติกะ อภิธัมมตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓-๑๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

แต่อย่างใดไม่ ส่วนความบริสุทธิ์ของศีล สมาธิ ปัญญา นั้นสามารถทำบุคคลให้เป็นฉนลานาถิ และ พระอรียะ เหตุนี้ จึงเรียกว่า วิสุทธิ

๒.๑.๓ คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ให้ความหมายวิสุทธิ ๗ ไว้ว่า^๕

๑) ศีลวิสุทธิ นาม สุปริสุทธํ ปาฏิโมกขสํวราทิจตฺตพฺพิธํสํ.

ศีล ๔ อย่าง มีปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นต้น ที่บริสุทธิ์ดี ชื่อว่า ศีลวิสุทธ

๒) จิตตวิสุทธิ นาม สอฺปปจารา อภฺภูตฺตสมาปตฺติโย.

สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร ชื่อว่า จิตตวิสุทธิ

๓) นามรูปานํ ยาถาวทสสนํ ทิฏฺฐิจิ วิสุทธิ นาม.

การเห็นนามและรูปโดยถ่องแท้ ชื่อว่า ทิฏฺฐิจิ วิสุทธิ

๔) เอตฺตสฺสเว ปน นามรูปสฺส ปจฺจยปริคฺคหณฺน ติสฺส อทฺธาสุ กงฺขํ วิตฺติตฺวา จิตฺ

ถาณํ กงฺขาวิตฺตรณวิสุทธิ นาม.

ส่วนญาณอันข้ามพ้นความสงสัยในอัทธาธา เสียได้ด้วยการกำหนดจับ ปัจจยของนามรูปนั้นแหละ แล้วแลตั้งอยู่ ชื่อว่า กงฺขาวิตฺตรณวิสุทธิ

๕) อยํ มคฺโค อยํ น มคฺโคติ เหวํ มคฺคณฺจ อมคฺคณฺจ ถตฺวา จิตฺ ถาณํ ปน

มคฺคามคฺคถาณทสสนวิสุทธิ นาม.

ส่วนญาณอันรู้ธรรมที่เป็นทาง และธรรมที่มีไ้ทาง “นี้เป็นทาง นี้มีไ้ทาง” ดังนี้แล้วแลตั้งอยู่ ชื่อว่ามคฺคามคฺคถาณทสสนวิสุทธิ

๖) อภฺจนนํ ปน ญาณานํ วเสน สีขาปฺปตฺตา วิปสฺสนา นวมนฺจ สจฺจานุโล

มกถาณนติ อยํ ปฏิปทาถาณทสสนวิสุทธิ นาม.

ส่วนวิปัสสนาที่ถึงยอดด้วยอำนาจแห่งญาณ ๘ และญาณที่ ๙ คือ สัจจนุ โลมกถาณ นี้แลชื่อว่า ปฏิปทาถาณทสสนวิสุทธิ

๗) โสตาปตฺติมคฺโค สกทาคามิมคฺโค อนาคามิมคฺโค อรหตฺตมคฺโคติ อิเมสุ ปน

จตุสุ มคฺเคสุ ถาณํ ถาณทสสนวิสุทธิ นาม.

^๕ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารย์ (พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี), ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท, (วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

เบื้องหน้าแต่ อนุโลมญาณนี้ไปก็เป็นโคตรภูญาณ โคตรภูญาณนั้นไม่ขีด
ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ ไม่ขีดญาณทัสสนวิสุทธิทีเดียว เพราะเป็นญาณตั้งอยู่ในฐาน เป็นอวิช
ชนะแห่งมรรคอัปปาทริกญาณ อยู่ในระหว่างวิสุทธิ ทั้ง ๒ นั้นเอง แต่เพราะยังตกในกระแสแห่ง
วิปัสสนาจึงนับว่าเป็นวิปัสสนาด้วย ส่วนญาณในมรรค ๔ นี้ คือโสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค
อนาคามิมรรค อรหัตมรรค ชื่อว่า ญาณทัสสนวิสุทธิ

๒.๒ เหตุเกิดและรูปแบบของรณินีสสูตร

๒.๒.๑ เหตุเกิดรณินีสสูตร

พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎก ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็น
ประมวลพุทธพจน์ หมวดพระสูตรนั้นประกอบด้วยพระธรรมเทศนา และธรรมบรรยายต่างๆ
ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสยกย่อง ให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจน
บทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา

ที่เรียกว่าพระธรรมเทศนา และธรรมบรรยายทั้งหลายในพระสุตตันตปิฎกว่า
สูตรพระอรธกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้ให้ความหมายไว้ ๖ ประการ คือ

- ๑) เพราะบังถึงประโยชน์ (อตุลानิ รุจนโต) คือ ชี้ให้เห็นประโยชน์ตน และประโยชน์
ผู้อื่น
- ๒) เพราะมีอรรถที่ตรัสไว้ดีแล้ว (สุตตโต) คือ ตรัสตามอุปนิสัย หรืออัธยาศัยของ
เวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ)
- ๓) เพราะผลิตประโยชน์ (สวณโต) คือ ก่อให้เกิดผลดุจข้าวกล้าที่เจริญเติบโตแล้ว
ผลิตรวงข้าวต่อไป
- ๔) เพราะหลังประโยชน์ (สุทนต์โต) คือ ทำให้ประโยชน์หลังไหลออกมาดุจแม่น้ำ
หลั่งน้ำนมออกมา
- ๕) เพราะป้องกันด้วยดี (สุตตตนา) คือ รักษาประโยชน์ทั้งหลายไว้ได้ด้วยดี
- ๖) เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย (สุตตสทาโคโต) คือ ใช้เป็นบรรทัดฐานในการ
ประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้^๙

^๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “บทนำ”, ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, เล่ม ๙, หน้า๗.

มูลเหตุแห่งพระสูตร ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง รวมทั้งที่พระอรหันตสาวกแสดงไว้ในพระสูตรทั้งหลาย พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อธิบายไว้มีทั้งสิ้น ๔ ประการ^{๑๐} คือ

๑) อัตตชฌาสมยะ เหตุเกิดเพราะอัยยาศัยของพระองค์ ทรงแสดงตามพระอัยยาศัยของพระองค์เองโดยไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง เช่น อากังเขยสูตฺร เป็นพระสูตรที่ทรงแสดงไปตามเนื้อหาโดยไม่มีการถาม-ตอบ และไม่มีผู้ใดทูลถามพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ เขตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคทรงเริ่มต้นพระสูตรนี้ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีศีลสมบุรณ์ มีปาติโมกข์สมบุรณ์ จงสำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ และโคจรอยู่ จงเป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย” แล้วทรงยกความหวัง ๑๗ ประการ ขึ้นตั้งเป็นตัวอย่างว่า เมื่อหวังประการใดในความหวัง ๑๗ ประการ เช่น ถ้าต้องให้เพื่อน พรหมจารีทั้งหลายรักใคร่ชอบใจ เคารพ และยกย่อง ก็ต้องรักษาศีลให้บริบูรณ์ หมั่นปฏิบัติธรรมที่ทำให้จิตสงบ หมั่นเจริญญาณและวิปัสสนา และเรียนกัมมัฏฐาน (ซึ่งตรัสเรียกว่า การเพิ่มพูนเรื่องว่าง)^{๑๑} เป็นต้น และยังมีอีกหลายๆพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทำนองเดียวกัน คือ อัตถสูตร หรือวัตถุปมสูตร มหาสติปัฏฐานนสูตร และมหาสฬายตนสูตร

๒) ปรัชฌาสมยะ เหตุเกิดเพราะอัยยาศัยของผู้อื่น ทรงแสดงตามอัยยาศัยของผู้อื่นที่ทรงตรวจดูด้วย พระญาณก่อนเสด็จไปโปรด โดยทรงมุ่งประโยชน์เป็นการเฉพาะสำหรับผู้ฟัง เช่น ธาตุวิภังคสูตร^{๑๒} พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาติ ผู้บวชอุทิศต่อพระองค์แต่ไม่รู้จัก และไม่เคยเห็นพระองค์ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่ศาลาของช่างหม้อ ชื่อภักควะ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อโปรดท่านปุกกุสาติให้เข้าถึงธรรมตามอุปนิสัยของท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านปุกกุสาติว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อท่านทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงอุเทศว่า บุรุษมีธาตุ ๖ มีมโนปวิจาร ๑๘ มีอธิฐานธรรม ๔ บัณฑิตเรียกว่า มุนีผู้รวม จากนั้นทรงยกข้อความในอุเทศขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงอธิบายขยายความแต่ละข้อความโดยละเอียดแบบแก้อรธ และทรงแนะนำให้ท่านปุกกุสาติจดจำไว้

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๑} คุรยลละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔-๖๙/๕๖-๖๒.

^{๑๒} คุรยลละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๒-๓๗๐/๔๐๑-๔๑๔.

“ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้ท่านปุกกุสาติ ได้ทราบว่า ผู้ที่แสดงธรรมนั้น คือ พระสุตตศาสดาสมมาสัมพุทธเจ้า จึงกราบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วกราบทูลขอภัยโทษที่เรียกพระองค์ด้วยวาตะว่า “ผู้มีอายุ” เมื่อพระองค์ทรงยกโทษให้แล้ว จึงขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีบาตร และจีวร พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอุปสมบทให้ ท่านจึงไปเที่ยวแสวงหาบาตร และจีวร แต่ถูกแม่โคขวิดตายเสียก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายเข้าไปทูลถามคฤภาพของท่าน พระองค์ตรัสว่าท่านปุกกุสาติเป็นพระอนาคามี และยังมีอีกหลายๆพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในท่านองเดียวกันนี้อีก เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จูฬราหุลโวลาทสูตร เป็นต้น

๓) ปุจฉาวลีเก เหตุเกิดเพราะอำนาจการทูลถาม ทรงแสดงตามคำทูลถาม เช่น วัมมิกสูตร^{๑๓} พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระกุมารกัสสปะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวันอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงตอบปัญหา ๑๕ ข้อของเทวดา ที่ท่านกุมารกัสสปะนำมาทูลถาม เพราะไม่มีผู้ใดทั้งในโลกนี้ และโลกอื่นจะตอบปริศนาธรรมนี้ได้ นอกจากพระผู้มีพระภาค เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ เช่น ท่านพระกุมารกัสสปะทูลถามว่า อะไรชื่อ ว่าจอมปลวก พระผู้มีพระภาคตอบว่าร่างกาย ดังนี้ เป็นต้น และผลของการแสดงพระสูตรนี้ ทำให้พระกุมารกัสสปะมีใจชื่นชมยินดีในพระภาชิตนี้ และยังมีพระสูตรอื่นๆ อีก เช่น สามัญญผลสูตร เติวิชชสูตร สักกปัญหสูตร มังคลสูตร พระสูตรต่างๆ ในโพชฌังคสังยุต มารสังยุต พรหมสังยุต เป็นต้น

๔) อัฏฐุปัตติกะ เหตุเกิดเพราะมีเรื่องเกิด ทรงแสดงตามเรื่อง หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เช่น พรหมชาลสูตร^{๑๔} พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์ว่า ได้แก่ ศีล ๓ ชั้น คือ (๑) จุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) (๒) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) (๓) มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) กล่าวคือ คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า พระองค์ทรงงดเว้นจากข้อห้ามในจุฬศีล ๒๖ ข้อ ในมัชฌิมศีล ๑๐ ข้อ และมหาศีล ๗ ข้อ

นอกจากพรหมชาลสูตรแล้ว ยังมีพระสูตรอื่นอีกที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตามเรื่อง หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เช่น ธัมมมทายาทสูตร จูฬสีหนาทสูตร จันฑุปมสูตร ปุตตมังสุปมสูตร อัคคิกขันธุปมสูตร เณณปิณฑุปมสูตร และปาริฉัตตูปมสูตร เป็นต้น

รณวินิตสูตรนี้ ท่านพระปุณณมันตานีบุตรแสดงแก่ท่านพระสารีบุตร ณ ป่าอัมภวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตอบคำถามเรื่องจุดหมายของการประพฤติพรหมจรรย์ เพื่ออนุपाทาปรีนิพพาน

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙-๒๕๑/๒๖๗-๒๗๓.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ที.ส. (ไทย) ๙/๑/๑๔๗.

(ในที่นี้ ท่านหมายถึง นิพพาน) ซึ่งเหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท “ปุจฉาอสิกะ”^{๑๕} คือ ทรงแสดงธรรมตามอัธยาศัยของผู้อื่น ซึ่งเป็นเหตุ ๑ ใน ๔ เหตุแห่งการแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค (รวมทั้งพระอรหันตสาวก) ที่พระอรรถกถาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์สมังควลีสินี (คัมภีร์อรรถกถาอธิบายความในทีฆนิกาย) อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคอีกทั้งเหล่าสาวก มีเหตุแห่งการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทตามสถานที่ต่างๆ ๔ ประการ^{๑๖} ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น

คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถึงหลักของโครงสร้างของพระสูตร มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

- ๑) คำขึ้นต้น หรือข้อความเบื้องต้น (นิทานวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “เอวมเม สุต” เป็นต้นไป จนจบข้อความที่บอกถึงข้อความเป็นมาของพระสูตรนั้น
- ๒) เนื้อหาของพระสูตร หรือ ข้อความที่เป็นพระพุทธานุชาต หรือสาวกานุชาต ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากนิทานวจนะ
- ๓) คำลงท้ายหรือข้อสรุป (นิคมวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร เช่น ข้อความที่ขึ้นต้นด้วย “อิทมโวจ ภควา”

พระสูตรที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วนนี้ ถือว่ามีความสมบูรณ์ มีความงาม ๓ อย่าง คือ

- (๑) งามในเบื้องต้นด้วยนิทานวจนะ (๒) งามในท่ามกลางด้วยเนื้อหาที่เป็นพระพุทธานุชาต หรือสาวกานุชาต และ (๓) งามในที่สุดด้วยนิคมวจนะ

พระสิริมังคลาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์มัจจกัตถทีปนีกล่าวว่า มังคลสูตร เป็นตัวอย่างของพระสูตรที่มีความงามครบทั้ง ๓ ประการดังกล่าว^{๑๗}

พระสูตรแต่ละสูตรในพระสูตรตันตปิฎก ล้วนมีรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างในรูปแบบ ๙ อย่างแห่งพุทธพจน์ ที่มีชื่อเฉพาะว่า “นวังคัสตฤศาสน”^{๑๘} (คำสอนของพระศาสดามือองค์ ๙) คือ

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/บทนำ/๘๑.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ที.ส. (ไทย) ๙/บทนำ/๘.

^{๑๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “บทนำ”, ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๙ , หน้า ๘ - ๙.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙-๑๐.

๑) สุตตะ คือ ระเบียบคำที่เป็นความเรียงแสดง หรือบรรยายข้อความให้ผู้ฟังเห็น
ประจักษ์ บางกรณีอาจบรรยายเป็นอุปมาโวหารก็มี หรือตั้งประเด็นปัญหาขึ้นถามแล้วตอบเองก็ดี
เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั่วไป รวมทั้งในพระวินัยปิฎก และคัมภีร์นิตเทส

๒) เคยยะ คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองผสมกับคำประเภทร้อยแก้ว เช่น
ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่มีคาถาประพันธ์

๓) เวยยาकरणะ คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน เช่น ระเบียบ คำใน
พระอภิธรรมทั้งหมด และพระสูตรทั้งหลายที่ไม่มีคาถาประพันธ์

๔) คาถา คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ระเบียบคำในธรรมบท
เถรคาถา เถรีคาถา

๕) อุทานพระคาถา หรือพระดำรัสที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรคด้วยโสมนัส
สัมปยุตด้วยญาณ อาจเป็นคำประเภทเวยยาकरणะก็มี เป็นคำประเภทคาถาก็มี เช่น ระเบียบใน
คัมภีร์อุทาน (มี ๘๒ สูตร)

๖) อิติวุตตกะ คือ ระเบียบคำที่มีการกล่าวอ้างข้อความอื่นมาประกอบโดย มีคำว่า
“วุตฺตํ เหนฺตํ ภควตา” (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้) เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือ
พุทธพจน์ เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อิติวุตตกะ (มี ๑๑๐ สูตร)

๗) ชาตกะ คือ ระเบียบคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพพริยา เช่น ระเบียบคำใน
คัมภีร์ชาตกะ หรือชาตก ซึ่งประเภทร้อยกรอง หรือคาถาล้วน

๘) อัปภูตธรรม คือ ระเบียบคำที่แสดงถึงเรื่องที่นำอัศจรรย์ไม่เคยมี เช่น ระเบียบคำ
ในพระสูตรทั้งหลายที่กล่าวถึงอัปภูตธรรม

๙) เวทลลสะ คือระเบียบคำถาม-ตอบเช่นระเบียบคำถามในพระสูตรที่เป็นปจฉาอสักกะ
คือ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามคำถามแต่มีลักษณะสำคัญ ๒ อย่าง คือ (๑) ทูลถามเพื่อขอ
ความรู้ (เวทณ) (๒) ผู้ทูลถามฟังแล้วพอใจ ติดใจ (ตถุธิย) ทูลถามต่อไปอีก เช่น ระเบียบคำใน
จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สักกปัญหสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร มหาปุณณมสูตร

พระสูตรตันตปิฎกแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย^{๑๙} คำว่า นิกาย แปลว่า หมวด หรือหมู่
หมายถึง หมวด หรือหมู่ของพระสูตร คือ

๑) รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่งเรียกว่า ทีฆนิกาย
(หมวดยาว)

^{๑๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “บทนำ”, ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, เล่ม ๙, หน้า ๑๐-๑๑.

๒) รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า มัชฌิมนิกาย (หมวดปานกลาง)

๓) ประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกัน จัดไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า สังยุตตนิกาย (หมวดประมวลเนื้อหาสาระ) เช่น ประมวลเรื่องเกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า กัสสปสังยุต

๔) รวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า อังคุตตรนิกาย (หมวดเรียงด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี ๑๑ นิบาตคือ เอกนิบาต ทุกนิบาต ติกนิบาต จตุกกนิบาต ปัญจกนิบาต ฉกกนิบาต สัตตกนิบาต อัฐกนิบาต นวกนิบาต ทสกนิบาต เอกาทสกนิบาต

๕) จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๔ ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกปาฐะ (หมวดเล็กน้อย) แบ่งตามหัวข้อใหญ่เป็น ๑๕ เรื่อง คือ (๑) ขุททกปาฐะ (๒) อัมมปะทะ (ธรรมบท) (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตะกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เขตวัตถุ (๘) เถรคาถา (๙) เถรปริชาด (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิทามัคคะ (ปฏิสัมภิทามรรค) (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวัชระ (๑๕) จริยาปิฎก

ดังนั้น รวณีนีตสูตร จึงจัดอยู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก หมวดมัชฌิมนิกาย (หมวดปานกลาง) แบ่งตามความยาวของพระสูตร คือ รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่ง หรือหมู่หนึ่ง

๒.๒.๒ รูปแบบของรวณีนีตสูตร

หลักธรรมอันเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาที่รวมเรียกว่า “พระธรรมวินัย” นั้นมีการจัดแบ่งเป็นรูปแบบต่างๆ แล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่มีชื่อเฉพาะว่า “นวัคคัสตฤคสาสน์”^{๒๐} และในรวณีนีตสูตร พระผู้มีพระภาค (รวมทั้งพระอรหันตสาวก) ทรงแสดงด้วยรูปแบบ “เวทลล” คือ ทรงแสดงโดยการบรรยายข้อธรรม เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ และมีอุปมาอุปไมย ซึ่งจัดอยู่ในประเภทปุจฉาวิสัทธิกะ ซึ่งเป็นวิธีการสอนของพระผู้มีพระภาค (รวมทั้งพระอรหันตสาวก) รูปแบบหนึ่งใน ๙ ประเภท ที่ทรงใช้ในการแสดงธรรมที่มีประชาชนหรือภิกษุจำนวนมาก^{๒๑}

๒.๓ เนื้อหาของรวณีนีตสูตร

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย). ๙/บทนำ/ ๙-๑๐.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหมิตรพรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๗-๔๘.

เนื้อหาของรณวินิตสูตร^{๒๒} ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก เริ่มต้นด้วยองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ได้ตรัสถามภิกษุจำนวนมากที่มาจากท้องถิ่นแห่งหนึ่งหลังออกพรรษาแล้วว่า ภิกษุรูปใดที่เพื่อนพรหมจารีในท้องถิ่นยกย่องว่า ตนเองมักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่ชอบคลุกคลี ประกอบความเพียร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แล้วชักชวนเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายให้ประพฤติเหมือนตน ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ท่านพระปุณณมันตานีบุตร พระปุณณมันตานีบุตรนั้นเป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัด ไม่ระคนด้วยหมู่ ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ท่านประกอบด้วยคุณเหล่านี้แล้ว ก็ยังกล่าวสรรเสริญผู้ที่ปฏิบัติตามคุณเหล่านี้ด้วย นอกจากกล่าวสรรเสริญผู้ปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านี้แล้ว ท่านยังชักนำ แนะนำภิกษุสามเณรอื่นๆ ให้มีคุณธรรมเหล่านั้นด้วย

ในสมัยนั้น พระสารีบุตรนั่งฟังอยู่ด้วย จึงมาดำริว่า “ภิกษุเช่นนี้หาได้ยาก เป็นลาภของภิกษุทั้งหลายที่ได้พบภิกษุนักปฏิบัติธรรมอย่างนี้ ทำอย่างไรหนอเราจึงจะได้พบพระเถระองค์นี้” ก็นึกอยู่ในใจ เพราะมหาเถระทั้ง ๒ นี้ยังไม่เคยได้พบกัน

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จเดินทางขึ้นไปทางเหนือถึงเมืองสาวัตถี ไปประทับอยู่ในวัดพระเชตะวันที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้าง สมัยนั้นพระปุณณมันตานีบุตรทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ที่นั่นจึงไปเฝ้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญคุณของพระเถระเป็นอันมาก พระเถระชอบหลีกเร้นชอบสงบ ท่านจึงออกจากวัดนั้นขึ้นไปสู่ทิศเหนือ ไปพักอยู่ในป่าอันธวัน อันเป็นป่าใหญ่อยู่ทางทิศเหนือของเมืองสาวัตถี

ในสมัยนั้น พระสารีบุตรมีธุระไปถึงเมืองสาวัตถี ได้ทราบข่าวจากภิกษุทั้งหลายว่า พระปุณณมันตานีบุตรมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะนี้กำลังเดินทางไปจะพักที่ป่าอันธวันพระสารีบุตรยังไม่เคยพบกับพระปุณณมันตานีบุตร ยังไม่รู้จักหน้ากัน ต้องการจะพบสนทนาจึงได้เดินติดตามไป แต่ยังไม่ได้พบกัน พระปุณณมันตานีบุตรท่านก็ไปนั่งอยู่ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง พระสารีบุตรท่านก็ไปนั่งสงบอยู่ใต้ต้นไม้อีกแห่งหนึ่ง ตามวิสัยของพระอรหันต์ผู้มุ่งความสงบ พอถึงตอนเย็นพระสารีบุตรก็ได้เดินออกไปจากที่หลีกเร้นใต้ต้นไม้ของท่าน เข้าไปพบพระปุณณมันตานีบุตร แต่ในขณะนั้นท่านยังไม่รู้จักว่าองค์นี้คือพระปุณณมันตานีบุตร ตามวิสัยของพระอรหันต์ หรือพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาท่านได้สนทนาธรรม และก็มีอาการเคารพซึ่งกันและกัน ในการสนทนาของพระมหาเถระทั้งสองนี้จึงได้เกิดสูตรสำคัญขึ้นในพระพุทธศาสนาพระสูตรหนึ่ง คือ รณวินิตสูตร

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒-๒๖๐/๒๗๓-๒๘๔.

เริ่มต้นด้วยพระสารีบุตรถามพระปุลณมันตานีบุตรว่า “ท่านผู้มีอายุ” ท่านบวชอุทิศใคร
ท่านประพาศิพรหมจรรย์ในท่านผู้ใด

พระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า “ผมประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า”

พระสารีบุตรถามว่า “ท่านประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อศีลวิสุทธิ
หรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

พระสารีบุตรถามว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านประพาศิพรหมจรรย์เพื่อจิตตวิสุทธิหรือ” ท่าน
ตอบว่า “ไม่ใช่”

พระเถระถามต่อไปว่า “ท่านประพาศิเพื่อทวิวิสุทธิหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

ถามต่อไปว่า “ท่านประพาศิเพื่อกังขาวิตรณวิสุทธิหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

ถามต่อไปว่า “ท่านประพาศิเพื่อปฏิบัติทศสทวิสุทธิหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

ถามต่อไปว่า “ท่านประพาศิเพื่อญาณทศสทวิสุทธิหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

พระสารีบุตรถามต่อไปว่า “ถ้าอย่างนั้นท่านประพาศิพรหมจรรย์เพื่ออะไร”
ท่านตอบว่า “เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน (ดับกิเลสและกองทุกข์สิ้นเชิง)

พระสารีบุตรถามว่า “ศีลวิสุทธิเป็นอนุปาทาปรินิพพานหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

ถามว่า “จิตตวิสุทธิเป็นอนุปาทาปรินิพพานหรือ” ท่านตอบว่า “ไม่ใช่”

พระสารีบุตรถามเช่นนี้จนถึงข้อ ๗ ท่านก็ตอบว่า “ไม่ใช่”

พระสารีบุตรถามว่า “ถ้าอย่างนั้นอนุปาทาปรินิพพานนอกจากวิสุทธิทั้ง ๗ นี้หรือ”
ท่านก็ตอบว่า “ไม่ใช่”

พระสารีบุตรถามว่า “ก็ผมถามว่า ท่านประพาศิพรหมจรรย์เพื่อวิสุทธิ แต่ละข้อหรือ
ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ แต่ท่านบอกว่าท่านประพาศิพรหมจรรย์เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน เมื่อผมถามว่า
อนุปาทาปรินิพพานนั้นนอกจากวิสุทธิทั้ง ๗ นี้หรือ ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ แล้วท่านประพาศิ
พรหมจรรย์เพื่ออะไร”

ท่านตอบว่า “ผมจะอุปมาให้ฟัง มีนครอยู่คนหนึ่ง คือเมืองสาเกต อยู่ทางทิศใต้ไป
ประมาณ ๗ โยชน์ (โยชน์หนึ่ง ๑๖ กิโลเมตร ๗ โยชน์ จึงเท่ากับ ๑๑๒ กิโลเมตร) จากเมืองสาเกต

พระเจ้าปเสนทิโกศลมีธรรตวันจะเสด็จไปเมืองสาเกตด้วย รถม้าดวัน ๗ ผลัด พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จด้วยรถผลัดที่ ๑ ผ่านไปแล้ว ขึ้นรถผลัดที่ ๒ ไปถึงผลัดที่ ๗ จนถึงเมืองสาเกต ถ้ามีใครถามพระองค์ว่าพระองค์เสด็จไปสู่เมืองสาเกตด้วยรถผลัดที่ ๒ หรือ ก็ทรงตอบว่าไม่ใช่จนถึงรถผลัดที่ ๗ หรือ ก็ทรงตอบว่าไม่ใช่ แล้วถ้าอย่างนั้นพระองค์ก็ไม่ได้มาด้วยรถม้าหรือ ก็ทรงตอบว่าไม่ใช่, พระองค์เสด็จมาด้วยรถม้า ขอนี้ฉันใด รถแต่ละผลัดนั้นย่อมส่งให้ไปถึงผลัดที่ ๗ ได้ ก็พระองค์เสด็จมาด้วยรถทั้ง ๗ ผลัดนั้น แต่ทุกผลัดต้องมีความเกี่ยวพันกัน ไม่ใช่ผลัดใดผลัดหนึ่ง

การประพาสพรหมจรรย์นี้ก็เหมือนกัน ไม่ใช่ด้วยอำนาจศีลวิสุทธิ ด้วยอำนาจจิตวิสุทธิ หรือวิสุทธิข้อใดข้อหนึ่ง แต่ทุกชั้นต้องต่อกันไป ไม่ใช่ชั้นใดชั้นหนึ่ง ต้องทุกชั้นต่อกันไปจนถึงวิสุทธิ ๗ และวิสุทธิ ๗ นี้เป็นตัวหนุนให้ได้นิพพาน คือให้ได้อนุปาทาปรินิพพาน ได้แก่นิพพานที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่

เพราะฉะนั้น การประพาสพรหมจรรย์นี้นอกจากไปจากวิสุทธิ ๗ ก็ไม่ใช่ จะเป็นวิสุทธิ ๗ ที่เดียวก็ไม่ใช่ เพราะถ้าหากว่ามาบัญญัติวิสุทธิ ๗ นี้ว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้วก็ชื่อว่ามาบัญญัติสิ่งที่มีอุปาทานว่าเป็นนิพพานไป คือสิ่งที่เป็นโลกียะอยู่ว่าเป็นนิพพานไป แต่ถ้าหากว่ามาบัญญัติอนุปาทาปรินิพพานว่าเป็นวิสุทธิ ๗ แล้ว บุคคลก็อาจจะบรรลุได้ เพราะคนมีศีลก็อาจจะถือว่าตนบรรลุอนุปาทาปรินิพพานได้

พระสารีบุตรได้ฟังอุปมาอย่างนี้ก็กล่าวสรรเสริญว่า “ภาชิตของท่านน่าฟังเหลือเกิน ท่านช่างอธิบายธรรมได้ถูกต้องน่าฟัง เพื่อนสหธรรมิกที่ได้อยู่กับท่าน ได้ฟังคำอธิบายของท่านช่างเป็นลาภเหลือเกิน” แล้วในที่สุดพระสารีบุตรจึงกล่าวถามท่านว่า “ท่านชื่ออะไร”

พระปุลณมันตานีบุตรบอกว่า ผมชื่อปุลณะ แต่เพื่อนพรหมจรรย์เรียกผมว่า “ปุลณมันตานีบุตร” พระสารีบุตรจึงกล่าวสรรเสริญว่าน่าอัศจรรย์นัก ไม่เคยมีมาแล้วธรรมอันลึกซึ้ง ท่านเลือกเฟ้นมากล่าวแก้ด้วยปัญญาอันลึกซึ้ง ตามเยี่ยงอย่างพระสาวกผู้ใดสดับแล้วผู้รู้ทั่วถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยแท้ จะฟังกล่าวแก้

พระสารีบุตรก็กล่าวสรรเสริญท่านเป็นอันมากว่าช่างเป็นลาภของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายที่ได้พบเห็นนั่งใกล้ท่าน และ เป็นลาภของผมหด้วยที่ได้พบเห็นนั่งใกล้ท่าน

แล้วพระปุลณะจึงถามพระสารีบุตรบ้างว่า “ท่านชื่ออะไร”

พระสารีบุตรตอบว่า ผมชื่อ อุปติสสะ แต่เมื่อบวชแล้วเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายเรียกผมว่าสารีบุตร

พระปทุมมณีนันทบุตรพอได้ฟังเข้าอย่างนั้นก็พูดว่า ผมกำลังพูดกับท่านผู้เป็นสาวทรงคุณคล้ายกับพระศาสดา มิได้ทราบเลยว่าท่านคือพระสารีบุตร ถ้าผมทราบแล้วคำที่พูดไปเพียงเท่านั้นคงไม่แจ่มแจ้งแก่ผมได้ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยมีมาแล้วธรรมอันลึกซึ้งอันท่านพระสารีบุตรเลือกเฟ้นมาถามแล้ว ด้วยปัญญาอันลึกซึ้ง ตามเยี่ยงพระสาวกผู้สดับแล้ว ซึ่งรู้ทั่วถึงคำสอนของพระศาสดาโดยถ่องแท้จะพึงถาม เป็นลาภของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นับว่าเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายได้แล้วที่ได้พบเห็นนั่งใกล้ท่านพระสารีบุตร และนับว่าเป็นลาภของผม เป็นการดีของผมด้วยที่ได้พบเห็นนั่งใกล้ท่าน

พระมหาเถระทั้ง ๒ ต่างก็กล่าวสรรเสริญซึ่งกันและกัน

๒.๔ หลักธรรมในธวินีสสูตร

หลักธรรมในธวินีสสูตร เป็นสูตรสำคัญสูตรหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาโดยตรง หรือเป็นพระสูตรแห่งการปฏิบัติกรรมฐานที่กล่าวถึงศีล สมาธิ ปัญญา ไปตามลำดับแห่งการปฏิบัติมีหลักธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์เป็นขั้นๆ โดยลำดับสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเพื่อความเจริญองกามไพบูลย์ในพระศาสนาหลักธรรมนั้นคือ วิสุทธิ ๗ ประการ คือ

๑. ศีลวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งศีล
๒. จิตตวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งจิต
๓. ทิณฺณวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งทิณฺณ
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่าทางหรือมีใช้ทาง
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ

หลักธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ ชื่อว่า วิสุทธิ ผู้วิจย จะได้นำมากล่าวโดยละเอียดสืบต่อไป

๑) ศิลวิสุทธิ

ศิลวิสุทธิ คือ ความหมัดจดแห่งศีล ความบริสุทธิ์แห่งศีล ประพฤติดี เลี้ยงชีวิตดี มีศีลบริสุทธิ์ตามภูมิขั้นของตน อันบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยจาคะบริสุทธิ์ศีลนั้น ชื่อว่า ถึงพร้อมด้วยศีล และเป็นศีลบริสุทธิ์ คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวมุ่งเฉพาะการปฏิบัติของพระภิกษุหมายเอาปาริสุทธิศีล ๔ หรือจาตูปาริสุทธิศีล ความบริสุทธิ์ของศีลนี้ เป็นวิสุทธิอันดับแรก แม้มิใช่วิปัสสนากัมมัฏฐานแต่เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นซึ่งผู้ปฏิบัติวิปัสสนาทุกท่านจะต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์ก่อน ได้จำแนกไว้ดังนี้

ก. ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต รักษาวินัย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย ศีลที่สำรวมในพระปาฏิโมกข์นี้ช่วยให้ผู้รักษาพ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔ องค์ธรรม ได้แก่ ศรัทธาเจตสิกที่ในมหากุศลจิต ๘ ที่มีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เป็นอากรมณ

ข. อินทริยสังวรศีล คือ ศีลที่สำรวมในอินทริย ๖ ได้แก่ การระวังไม่ให้กุศลธรรมความชั่วครอบงำจิตใจ ในเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง ๖ องค์ธรรม ได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบในมหากุศลจิตขณะที่มีการสำรวมในการรับอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖

การสำรวมในการรับอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ นั้นท่านมิให้ถือ...นิมิตและอนุพยัญชนะ^{๒๓} คือ มิให้ถือ...บัญญัติอารมณ์เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น ศีระชะ, แขน, ขา, มือ, เท้า เป็นต้น เรียกว่า “อนุพยัญชนะ” และมิให้ถือ.....บัญญัติโดยรวม เช่น บัญญัติรวมทั้งรูปร่างกายโดยความเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นหญิง-ชาย เป็นต้น เรียกว่า “นิมิต”^{๒๔} ท่านให้ถือ.....สภาวะปรมาณเป็นอากรมณ ได้แก่ นามธรรม และรูปธรรมที่กำลังปรากฏอยู่เฉพาะหน้า เป็นปัจจุบันอากรมณ

ค. อาชีวปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ ได้แก่ เลี้ยงชีพโดยทางชอบธรรม

สำหรับฆราวาส เว้นมิถฉาชีพต่างๆ ที่เนื่องด้วยกายทุจริต และวจีทุจริตด้วยวิริยะอดทน ต่อทุจริตมิถฉาชีพ

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๔๙๒.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๗.

สำหรับพระภิกษุ สามเณร พึงเว้น กุลทุสกกรรม^{๒๕} (การประจบประแจงตระกูล) และ
อนสนา^{๒๖} (การแสวงหาต่างๆ ที่ไม่เป็นการสมควร ตามที่กำหนดไว้ในพระวินัยบัญญัติ) องค์ธรรม
ได้แก่ วิริยเจตสิกที่มีอารมณ์ เป็นการเว้นจากทุจจริตมิฉาชีพ

ง. ปัจจยสันนิสสิตศีล คือ ศีลบริสุทธิด้วยการพิจารณาใช้ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร,
เครื่องนุ่งห่ม, ที่อยู่อาศัย, ยารักษาโรค ตามความจำเป็นด้วยเหตุผล ด้วยปัญญาพิจารณาให้เป็นไป
ตามความหมาย และประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา เช่น รับประทานอาหาร เพื่อแก้
ทุกข์จากความหิว ใช้จีวร เสื้อผ้า เพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรทำให้เกิดความละอาย หรือเพื่อป้องกันลม
และแดด เป็นต้น องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลจิตที่มีปัจจัย ๔ เป็นอารมณ์

นอกจากศีล อาจเลือกสมทานวัตร โดยเฉพาะจุดงค์ ๑๓ บางข้อ เพื่อส่งเสริมความมกน้อย
สันโดษ สงัดเพียร และเลี้ยงง่าย เป็นต้น เป็นการขัดเกลาภิเลส เกื้อกูลแก่ภาวนาต่อไป^{๒๗}

เมื่อมีศีลบริสุทธิบริบูรณ์แล้ว เชื่อว่ามีรากฐานมั่นคงที่จะทำสมาธิเพื่อชำระใจให้บริสุทธิ์
อีกต่อไป แต่ถ้าศีลยังไม่บริสุทธิ มีขาด ต่างพร้อย ทะลุอยู่ ก็ยากที่จะทำให้ง่เกิดมีสมาธิขึ้นมาได้
สมาธิที่เจริญได้ด้วยศีลย่อมมีกำลังมาก และมีอนิสสงส์มาก จิตใจที่ได้เจริญไว้ด้วยปัญญานั้นย่อม
หลุดพ้นจากอาสวะทั้ง ๔ ได้โดยตรง

ศีลจะบริสุทธิได้ด้วยการสุทธิ ๔ ประการ^{๒๘}

(๑) เทสนาสุทธิ	บริสุทธิได้ด้วยการแสดงอาบัติ
(๒) สังวรสุทธิ	บริสุทธิได้ด้วยการสำรวมอินทรีย์ ๖
(๓) ปริเยญฐิสุทธิ	บริสุทธิได้ด้วยการเว้นมิฉาอาชีพ
(๔) ปัจจเวกชนสุทธิ	บริสุทธิได้ด้วยการพิจารณา

ว่าโดยสามัญ นิจศีล ชื่อว่า ศีลวิสุทธิ ดังนั้น ศีลวิสุทธิของคฤหัสถ์ ได้แก่ ศีล ๕
ของอุบาสก อุบาสิกา ได้แก่ ศีล ๘ ของสามเณร ได้แก่ ศีล ๑๐ ของพระภิกษุ ได้แก่ ศีล ๒๒๗

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๗.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๐.

^{๒๘} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ อภิธัมมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙ เล่ม ๒
วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

ที่กล่าวว่าศีลวิสุทธิ ได้แก่ นิจศีล นั้นก็เพราะว่าธรรมดานิจศีลนี้ ย่อมชำระกาย วาจา ให้สะอาดหมดจดจากความทุกข์ และให้สำเร็จกิจเป็นที่ตั้งแห่งธรรมชั้นสูง มีฌาน มรรค ผล เกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อว่าโดยสามัญแล้ว นิจศีล ชื่อว่า ศีลวิสุทธิ

๒) จิตตวิสุทธิ

จิตตวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งจิต ความบริสุทธิ์แห่งจิต คือการฝึกอบรมจิต หรือพัฒนาคุณภาพ และสมรรถภาพของจิตตจนเกิดสมาธิ ผลเป็นบาทหรือปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา คือ การชำระจิตให้ปราศจากกิเลสนิวรณ์ทั้งหลาย หมายถึงความบริสุทธิ์ของสมาธินั่นเอง องค์ธรรม ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่เป็นมหากุศลจิต มหากิริยาจิต มหัคคตกุศล และมหัคคตกิริยา

จิตตวิสุทธินี้ ย่อมเกิดแก่พระโยคาวจร ที่เป็นผู้ฝึกฝนในการเจริญสมถะ เรียกว่า “สมถยานิก” และผู้เจริญวิปัสสนาล้วน เรียกว่า “วิปัสสนายานิก”

จิตตวิสุทธิ มี ๒ อย่าง คือ

ก. สมถยานิกสมาธิ ได้แก่ สมาธิ ๒ อย่าง คือ

(๑) อุปจารสมาธิ^{๒๙}

(๒) อัปปนาสมาธิ^{๓๐}

ข. วิปัสสนายานิกสมาธิ ได้แก่ ขณิกสมาธิ^{๓๑}

จิตตวิสุทธิ หรือสมาธิบริสุทธิ์ นั้น หมายถึง สมาธิขณะนั้นปราศจากกิเลสนิวรณ์^{๓๒} หรือนิวรณ์ธรรม มีกามฉันท์ นิวรณ์ เป็นต้น ไม่อาจอาศัยสมาธินั้นเป็นอารมณ์ได้ ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสติปัฏฐาน หรือมีรูปธรรม นามธรรมที่เป็นปัจจุบันอารมณ์

จิตที่ปราศจากนิวรณ์ จึงได้ชื่อว่าเป็นจิตตวิสุทธิ จิตตวิสุทธิในทางสมถกัมมัฏฐาน หมายถึง อุปจารสมาธิ คือ สมาธิที่แน่วแน่วจนจะใกล้ หรือใกล้จะได้ฌานเข้าไปแล้ว ตลอด

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖๖.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๕.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๑/๕๙๕.

จนถึงอัปนาสมาธิ คือสมาธิที่แนบแน่นอย่างแน่วแน่นจนได้ฌานด้วยส่วนในวิปัสสนากัมมัฏฐานสามารถใช้แต่ขณิกสมาธิ เพื่อเป็นฐานของการเจริญวิปัสสนาในการมีสติรู้ทันปัจจุบันแห่งรูปนามโดยไม่เผลอไปจากปัจจุบันธรรม ผลก็คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ตราบใดที่รู้ทันปัจจุบันอยู่ทุกขณะอย่างมั่นคงด้วยจิตที่บริสุทธิ์จากกิเลส

๓) ทิฐิวินิสุทธิติ

ทิฐิวินิสุทธิติ คือ ความบริสุทธิ์แห่งทิฐิ ความบริสุทธิ์ของความเห็นถูก คือความรู้ เข้าใจมองเห็นนามรูป ตามสภาวะที่เป็นจริง ทำให้ระงับความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด ปัญญาที่รู้แล้ว นามรูปตามความเป็นจริง ได้ชื่อว่า ทิฐิวินิสุทธิติ องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ที่มีลักษณะของวิสุทธิรูปธรรมและนามธรรมเป็นอารมณ์ หมายความว่า ปัญญาที่กำหนดรู้สภาวะลักษณะของรูปธรรม นามธรรมโดยไม่ใช่อัตตา ตัวเรา ชื่อว่า ทิฐิวินิสุทธิติ เพื่อจะสงเคราะห์โดยญาณ ๑๖ แล้ว ได้แก่นามรูปปริจเฉทญาณ

ปัญญาที่เห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นความจริงนี้ ชื่อว่าทิฐิวินิสุทธิติ เพราะความเห็นนี้บริสุทธิ์จากสัkkายทิฐิ คือความสำคัญผิดว่านามรูปชั้น ๕^{๓๓} เป็นอัตตา ตัวตน

ความรู้จักรูปธรรม นามธรรมว่าสิ่งที่อยู่ ผลนับได้ว่าเป็นของจริงก็มีแต่รูปธรรม และนามธรรมเท่านั้น และกำหนดได้ว่าการรับรู้ และเคลื่อนไหวต่างๆ ของตนนั้น อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม เช่น เมื่อเห็นรูป จักขุประสาท แสง และรูปหรือสี เป็นรูปธรรม จักขุวิญญาณหรือการมองเห็นนามธรรม ดังนี้ เป็นต้น

๔) กังขาวิตรณวิสุทธิติ

กังขาวิตรณวิสุทธิติ คือ ความบริสุทธิ์ของปัญญาที่ข้ามพ้นความสงสัย หรือความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ เพราะเกิดปัญญาที่รู้แจ้ง ปัจจัยที่ทำให้เกิดนามธรรม รูปธรรม เกิดขึ้นมาโดยอาศัยอวิชชา ตัณหาเป็นต้น เป็นเหตุ และปัจจัยให้เกิดขึ้นทั้งในชาตินี้ และชาติหน้าที่ตามหาได้มีพระผู้เป็นเจ้าบ้านดาลให้เกิดขึ้นไม่ปัญญานี้ ชื่อว่า “กังขาวิตรณวิสุทธิติ” เพราะสามารถทำลายความเห็นผิด ว่ามีผู้ยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้างสัตว์ และโลกขึ้น ความเห็นผิดและความสงสัยนี้ จึงถูกทำลาย

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๗๙/๖๒๖.

ลงด้วยปัญญาที่เห็นปัจจัยของนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่มหา
กุศลญาณสัมปยุตต์ ที่รู้เห็นปัจจัยของนามรูปเป็นอารมณ์

กัณหาวิตรณวิสุทธินี้ สงเคราะห์ในญาณ ๑๖ ได้แก่ ปัจจัยปริคคหญาณ ซึ่งเป็นญาณ
ที่รู้เห็นปัจจัยของนามรูป ทำให้สิ้นความสงสัยในกาลทั้ง ๓ ว่า อดีตเราเคยเกิดมาหรือไม่หนอ?
ชาตินี้เราเกิดมาได้อย่างไรหนอ? และชาติต่อไปเราจะเกิดขึ้นอีกหรือไม่หนอ? ความสงสัยเช่นนี้
จะไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติที่เข้าถึง ปัจจัยปริคคหญาณในวิสุทธิ ๗ เรียกว่า กัณหาวิตรณวิสุทธิ

ในกัณหาวิตรณวิสุทธิ ที่หมดความสงสัยได้ เพราะเมื่อกำหนดนามรูปจนเข้าใจมากขึ้น
แล้ว ก็รู้ว่านามรูปเหล่านั้น เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุปัจจัย (ปัจจัยปริคคหญาณ) คือ รูปอันใดเกิดขึ้น
(อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน) ก็รู้ว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุใด (เพราะมีจิตเป็นตัวรู้ และสังขาร)
นามอันใดเกิดขึ้น (ความคิด ความรู้สึก ชอบ หรือชัง) ก็รู้ว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุใด (เพราะมีการ
กระทบอารมณ์ตามทวารทั้ง ๖ เป็นต้น) ไม่เกี่ยวกับการสร้าง หรือการบันดาลให้เกิดขึ้น สามารถ
ตัดสินใจได้ว่า แม้ชาติก่อนตนก็เกิดด้วยเหตุปัจจัย ปัจจุบันก็เกิดมาได้ด้วยเหตุปัจจัย และความ
สันตติที่มีอยู่ ก็กำลังสร้างเหตุเพื่อการเกิดในชาติหน้า อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ชาติหน้าจึงมีเหตุปัจจัย
ที่กำลังรอส่งผลเช่นกัน แม้นคนอื่นหรือสัตว์อื่นก็ไม่พ้นไปจากเหตุปัจจัยเช่นนี้เหมือนกัน การกำหนด
รู้ปัจจัยแห่งนามรูป ตามแนวปฏิจจสมุพบาทก็ตาม ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ตาม ตามแนว
กระบวนการรับรู้ก็ตาม ตามแนววิภูษะ ๓ ก็ตาม หรือตามแนวอื่นก็ตาม ว่านามธรรม และรูปธรรม
ล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กันและกัน อาศัยกัน อันเป็นความรู้ที่ทำให้สิ้นความสงสัย
เกี่ยวกับกาลทั้ง ๓ คือ อดีต อนาคต และปัจจุบัน ความรู้นี้กำหนดญาณชั้นที่หนึ่ง เรียกว่า นามรูป
ปัจจัยปริคคหญาณ แปลว่า ญาณที่กำหนดปัจจัยของนามรูป และผู้ประกอบด้วยญาณนี้
พระอรหันตภิกษุ เรียกว่าเป็น “จุฬโสดาบัน” คือ พระโสดาบันน้อย เป็นผู้มคฺติ คือ ทางไปก้าว
หน้าที่แน่นอนในพระพุทธศาสนา ^{๓๔}

๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์ของปัญญาที่รู้ถูกต้องว่าทางนี้ใช่ทาง
หรือมิใช่ทางที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพาน

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๑.

คำว่า มัคค^{๓๕} แปลว่า ทาง
 คำว่า อัมคค แปลว่า ไม่ใช่ทาง

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้จึงหมายถึง ปัญญาของผู้ที่มีความรู้ถูกแน่นอนว่าอารมณ์นี้ใช่อารมณ์ ที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพานหรือไม่ใช่ องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่มีไตรลักษณ์ หรือวิปัสสนูปกิเลสเป็นอารมณ์

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินี้ สงเคราะห์ในญาณ ๑๖ ได้แก่ อุทยัพพญาณเบื้องต้นที่เรียกว่า ตรุณอุทยัพพญาณ คือ ปัญญาตามเห็นความเกิด และความดับไปของนามรูปชนิดสันตติยังไม่ขาด เมื่อเพ่งอารมณ์ด้วยสมาธิที่มีกำลังมากเกินไปกว่าปัญญาก็จะทำให้เกิดวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง คือ^{๓๖}

ก) โอภาส	แสงสว่าง
ข) ญาณ	ความรู้
ค) ปีติ	ความเอิบอิ่ม
ง) ปัสสัทธิ	ความชอบ
จ) สุข	ความสุข
ฉ) อธิโมกข์	ความเชื่อ – ศรัทธา
ช) ปัคคาหะ	ความเพียร – วิริยะ
ซ) อุปัฏฐาน	ความเข้าไปตั้งอยู่ – สติ
ณ) อุเบกขา	ความวางเฉย
ญ) นิกันติ	ความใคร่

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่งเกิดขึ้นเป็นอารมณ์ ปะปนอยู่กับนามรูปที่เป็นไตรลักษณ์ ในอุทยัพพญาณนั้น วิปัสสนูปกิเลสที่จัดเป็นกิเลสของวิปัสสนาได้นั้น จะต้องเกิดวิปัสสนาที่จะเข้าไปปฏิบัติอันแท้จริงก่อน มิฉะนั้น มัคคามัคคญาณก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะญาณ

^{๓๕} แต่ในที่นี้ มัคค” หมายถึง “อารมณ์” ดูรายละเอียดใน วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, พระอภิธรรมกถาสังคหะ ปริเฉทที่ ๙ กัมมัฏฐาน สังคหะ, พิมพ์ ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๔.

^{๓๖} พระพุทธโฆสเถร, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียง โดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรสจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๖๑.

อันนี้จะต้องรู้อย่างถูกต้อง และแน่นอนว่าอะไรไม่ใช่อารมณ์ของมรรค และอะไรที่จะใช้อารมณ์ของมรรคที่แท้จริง จึงจะเรียกว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ อารมณ์ที่แท้จริงนั้นได้แก่ นามรูปที่เป็นไตรลักษณ์ในอุท্থัพพญาณ ส่วนอารมณ์ที่ไม่ใช่ทางนั้น ได้แก่ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นั้นเอง

วิปัสสนูปกิเลส เป็นเครื่องเศร้าหมอง และเป็นอุปสรรคของวิปัสสนา ทำให้การปฏิบัติวิปัสสนาไม่ก้าวหน้า ยินดีพอใจอยู่เพียงแค่นี้ โดยเข้าใจว่าตนเองสำเร็จมรรคผลแล้ว เป็นปัจจัยให้เกิดกิเลส เป็นที่อาศัยแห่งคาหธรรม คือ ตณหา มานะ ทิฏฐิ และเป็นช่องให้อกุศลกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นอีกมากมาย ผู้มีปัญญาย่อมพิจารณาองค์ประกอบของวิปัสสนูปกิเลสทั้ง ๙ และองค์วิปัสสนูปกิเลสแท้ๆ อีกอย่างหนึ่ง คือนิกันติ ว่าสักแต่เกิดขึ้นแล้วดับไป เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้แล้ว วิปัสสนาก็ไม่เศร้าหมอง ไม่กืดขวาง แต่จะเจริญขึ้นตามลำดับต่อไป

มัคคามัคคญาณวิสุทธิ มีเนื้อหาซับซ้อนที่พึงทำความเข้าใจ คือ การเจริญวิปัสสนาในขั้นนี้จะทำให้เกิดวิสุทธิต่อนี้ เรียกว่า พยวิปัสสนา การเจริญวิปัสสนาโดยนัย คือ พิจารณาโดยจับแ่งความหมายตามแนววิธีที่ท่านแสดงไว้ในพระบาลี เช่นว่า รูปร่างหนึ่งอย่างใดก็ตามจะเป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ภายในภายนอกก็ตาม ฯลฯ ล้วนไม่เที่ยง เป็นต้น หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความสัมสนะ คือการพิจารณาเป็นหมวดๆ หรือรวมเป็นกลุ่มๆ ตามแนวไตรลักษณ์ที่ละเอียดๆ เช่น พิจารณารูปโดยอนิจจลักษณะ โดยทุกขลักษณะ โดยอนัตตลักษณะแล้วพิจารณาเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามลำดับ และโดยลักษณะแต่ละลักษณะไปที่ละเอียดๆ เมื่อรวมความแล้วก็อยู่ในขั้นที่ ๕ นั้นเอง จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย เรียกว่า เกิดเป็นตรุณวิปัสสนา คือวิปัสสนาอย่างอ่อนๆ และในช่วงนี้ก็จะเกิดวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ ขึ้นมา ขวนให้หลงผิดว่าบรรลุมรรคผลแล้ว หรือหลงยึดเอาวิปัสสนูปกิเลสนั้นว่าเป็นทางที่ถูก ถ้าหลงไปตามนั้นก็เป็นอันพลาดจากทาง เป็นอันปฏิบัติผิดทาง แต่ถ้ามีสติสัมปชัญญะแก้ไขได้ ก็จะกำหนดแยกได้ว่า วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นั้นไม่ใช่ทาง แล้วกำหนดวิปัสสนาญาณที่ดำเนินถูกทางพ้นจากอุปกิเลสแล้ว ก็เรียกว่า เป็นมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ และความรู้ที่เกิดขึ้นในขั้นนี้ บางทีจัดเป็นญาณขั้นที่หนึ่ง เรียกว่า สัมมสนญาณ แปลว่า ญาณที่พิจารณา หรือตรวจตรา (นามรูปตามแนวไตรลักษณ์)

เมื่อพิจารณาด้วยสัมมสนญาณไปจนญาณแก่กล้าขึ้น ก็จะเริ่มมองเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไปของสิ่งทั้งหลาย มองเห็นความแปรปรวนของปัจจุบันธรรม ว่าธรรมเหล่านี้ไม่มีแล้วก็มีขึ้น มีขึ้นแล้วก็ดับล่องไป มองเห็นการเกิด และการดับสลายทั้งโดยปัจจัย และเป็นขณะๆไป ก็เริ่มเกิดญาณใหม่ เรียกว่า อุท্থัพพยานุปีสสนา แต่ยังป็นญาณใหม่ๆอยู่ และญาณนี้ตอนนี้จะเรียกว่า ตรุณวิปัสสนาญาณ (วิปัสสนาญาณอ่อนๆ) ผู้ได้ตรุณวิปัสสนาญาณนี้ เป็นผู้เริ่ม

เห็นแจ้ง หรือผู้ได้เริ่มวิปัสสนาแล้ว และในตอนนี้เอง วิปัสสนูปกิเลส เช่น โอาส คือ แสงสว่าง เป็นต้น จะเกิดขึ้น ขวนให้หลงผิดและติดใจ ถ้ารู้เท่าทันก็ผ่านพ้นไปได้ กำหนดแยกว่าอะไรเป็นทาง อะไรไม่ใช่ทางได้แล้ว ก็เป็นอันว่าจบสิ้นวิสุทธิข้อนี้

๖) ปฏิปทาญาณทัตสนวิสุทธิ

ปฏิปทาญาณทัตสนวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์ของปัญญาที่รู้ในข้อปฏิบัติที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพานได้แน่นอน องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในมหากุศลญาณสัมปยุต ขณะพิจารณานามรูปโดยความเป็นไตรลักษณ์

ปัญญาที่เข้าถึงความรู้สึกในทางที่ถูก ตรงสู่พระนิพพานโดยถูกต้องแล้ว ทางในที่นี้ หมายถึง อารมณ์ อันเป็นปฏิบัติที่ถูกต้อง ตัณหาและทิฐิไม่สามารถเข้าไปในอารมณ์นั้นได้ อารมณ์ของวิปัสสนา คือไตรลักษณ์ในนามรูป เป็นตัวถูกรู้ ส่วนปัญญา เป็นตัวรู้อารมณ์ไตรลักษณ์นั้น ความรู้เช่นนี้ เป็นปัจจัยแก่ วิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อเนื่องไปถึงโคตรภูญาณ โดยสาระแท้ๆ หมายถึงวิปัสสนาที่ถึงจุดสุดยอดด้วยอำนาจวิปัสสนาญาณ ๘ กับวิปัสสนาญาณข้อที่ ๙ นั่นเอง คือนับตั้งแต่ อุทยัพพญาณที่พ้นจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วเป็นต้น จนสุดทางแห่งความเป็นปุถุชน หรือสุดวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณ ๙

ปฏิปทาญาณทัตสนวิสุทธิ เป็นวิปัสสนาญาณโดยแท้ สงเคราะห์ในญาณ ๑๖ ได้แก่ ญาณ ๙ ดังนี้ คือ

ก. อุทยัพพยานุสัสสนาญาณ คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดดับ คือ พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นปัจจุบันธรรมที่กำลังเกิดขึ้น และดับสลายไปๆ ชัดเจน เข้าใจสภาวะที่เป็นของไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาตามความอยากของใคร หยั่งทราบว่สิ่งทั้งหลาย เกิดขึ้น ครั้นแล้ว ก็ต้องดับไป ล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด เมื่อเกิดการรับรู้ และเคลื่อนไหวใดๆในแต่ละขณะ ก็มองเห็นนามธรรม รูปธรรม และตัวรู้ หรือผู้รู้ ที่เกิดขึ้น แล้วทั้งรูปธรรมและนามธรรม และตัวรู้นั้นก็ดับไปพร้อมกันทั้งหมด เป็นความรู้เห็นชัดแก่กล้า ทำให้ละนิจสัณญา สุขสัณญา อตตสัณญาได้

ข. ภัคคานุสัสสนาญาณ หรือ ภัคคญาณ คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย คือ เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นชัดแจ้งถี่เข้า ก็จะคำนึงเห็นเด่นชัดในส่วนความดับที่เป็นจุดจบสิ้น มองเห็นแต่อาการที่สิ่งทั้งหลายดับไปๆ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนจะต้องดับสลายไปทั้งหมด

ค. ภัยทุปฏฐานญาณ หรือ ภัยญาณ คือ ญาณอันมองเห็นสังขาร ปรากฏเป็นของน่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาเห็นแต่ความแตกสลายอันมีแก่สิ่งทั้งปวงหมดทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใดก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องแตกสลายไปไม่ตลอดภัยทั้งสิ้น

ง. อาทีนวานุปัสสนาญาณ หรือ อาทีนวญาณ คือ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัว ไม่ตลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วย

จ. นิพพิทานุปัสสนาญาณ หรือ นิพพิทาญาณ คือ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพเลิดเพเลินติดใจ

ฉ. มุญจิตุกัมยตาญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ที่ทำให้ต้องการจะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

ช. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ หรือ ปฏิสังขาญาณ คือ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อให้เห็นทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณา กำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป

ซ. สังขารุเพกขาญาณ คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารทั้งหลายต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง มันก็เป็นอยู่ เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางทำเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย ไม่ขัดใจติดใจในสังขารทั้งหลาย แต่นั่นก็มองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงโน้มโน้มที่จะมุ่งเล่นไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารทั้งหลาย ญาณขั้นนี้จัดเป็นสืขาปัตตวิปัสสนา คือ วิปัสสนาที่ถึงจุดสุดยอด และเป็นภูฏฐานคามินิวิปัสสนา คือ วิปัสสนาที่เชื่อมถึงมรรค อันเป็นที่ออกจากสิ่งที่ยึด หรือ ออกจากสังขาร

ณ. สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ คือ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ อริยสัจคือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณก็โน้มโน้มเล่นมุ่งตรงสู่

นิพพานแล้ว ญาณอันคล้ายต่อการตรัสรู้หรือริสัจ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับต่อไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ^{๓๗}

ญาณทั้ง ๙ นี้ เป็นวิปัสสนาญาณโดยตรง นับแต่อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ คือนามที่เห็นนามรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ที่ผ่านพ้นมาจากวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง เป็นต้นมาแล้ว จนถึงอนุโลมิกญาณ หรือที่เรียกว่า “สังขณฺโหลมิกญาณ”

วิปัสสนาญาณทั้ง ๙ นี้ เรียกว่า ปฏิภาณญาณทัสสนวิสุทธิติ เพราะปัญญานี้เป็นการปฏิบัติ เพื่อทำลายวิปัสสนาธรรมทั้งปวง มีอิตถวิปัสสนา เป็นต้น และทำให้เข้าถึงความพ้นทุกข์ได้เป็นที่สุด จึงชื่อว่า ปฏิภาณญาณทัสสนวิสุทธิ

ต่อจากอนุโลมิกญาณ ก็จะเกิดโคตรภูญาณ คือ ญาณข้ามโคตร คือญาณที่เป็นหัวต่อระหว่างภาวะปุถุชน กับภาวะอริยบุคคลมาคั่นกลาง แล้วจึงเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป โคตรภูญาณนี้จะอยู่ระหว่างกลาง ไม่จัดเข้าในวิสุทธิไม่ว่าข้อ ๖ หรือข้อ ๗ แต่ยอมให้นับเข้าเป็นวิปัสสนาได้ เพราะอยู่ในกระแสของวิปัสสนา

๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ

ญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ หมายถึง ความบริสุทธิ์ของปัญญาที่รู้แล้วทางตลอดในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ โดยสมบูรณ์ องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ประกอบในมรรคจิต ๔ ผลจิต ๔ ที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ และสงเคราะห์ ถึงปัญญาที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละแล้ว และที่เหลืออยู่ในปัจจุเวกขณะญาณ

ญาณทัสสนวิสุทธินี้เป็นโลกุตตรปัญญา ส่วนวิสุทธิข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๖ ยังเป็นโลกียปัญญา เฉพาะในปัจจุเวกขณะญาณที่พิจารณามรรค ๑๙ อย่างนั้น เป็นโลกียปัญญา แต่สงเคราะห์ไว้ในญาณทัสสนวิสุทธินี้ เพราะเหตุว่าปัจจุเวกขณะญาณมีการพิจารณามรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็น โลกุตตรธรรมด้วย

ผู้ที่มุ่งหวังจะสำเร็จเป็นพระอริยแล้วเข้าสู่พระนิพพานนั้น พึงทราบความสำคัญแห่งวิสุทธิทั้ง ๗ ว่าเบื้องต้นแห่งการปฏิบัติจะต้องมี ศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิ ทั้ง ๒ นี้เป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติเสียก่อน ทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นไป จนถึงปฏิภาณญาณทัสสนวิสุทธิ จึงจะสำเร็จลงได้

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๓-๓๖๔.

ตามลำดับต่อนั้น ญาณทัสสนวิสุทธิอันเป็นวิสุทธิที่สำคัญยิ่ง ก็จักสำเร็จต่อไป ถ้าการปฏิบัติของ
ตนขาดศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิทั้งสองเสียแล้ว ทิฐิวิสุทธิเป็นต้นจนถึงปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ
ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อวิสุทธิทั้ง ๔ นี้เกิดขึ้นไม่ได้ ญาณทัสสนวิสุทธิอันเป็นวิสุทธิสุดท้ายก็เกิดขึ้นไม่ได้
เช่นเดียวกัน^{๓๘}

การปฏิบัติในวิสุทธิทั้ง ๗ ข้อนี้นี้ ก็ต้องปฏิบัติไปทั้ง ๗ ข้อ โดยลำดับจนถึงข้อที่ ๗ ก็จะมี
บรรลุต่อไปถึง อนุปาทาปรินิพพาน^{๓๙} อันเป็นข้อที่สุดของพรหมจรรย์^{๔๐}

๒.๔.๑ เรื่องที่ควรพูด และ ควรทำ

๑) เป็นผู้มกน้อย^{๔๑} หมายถึง ความมกน้อย ๔ ประการ คือ ๑. เป็นผู้มกน้อยในปัจจัย
๔ ๒. เป็นผู้มกน้อยในธุดงค์ ได้แก่ ไม่ประสงค์ให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนสมาทานธุดงค์ ๓. เป็นผู้มกน้อย
ในการเล่าเรียนได้แก่ไม่ปรารภนาให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนเป็นพหูสูตร ๔. เป็นผู้มกน้อยในการบรรล
ุธรรม ได้แก่ ไม่ปรารภนาให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนเป็นพระโสดบัน เป็นต้น

๒) เป็นผู้สันโดษ^{๔๒} หมายถึง ความสันโดษ ๓ ประการ คือ ๑. ยถาลภสันโดษ
เป็นผู้สันโดษตามมีตามได้ทั้งดี และไม่ดี ๒. ยถาพลสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามกำลังทั้งกำลังของตน
และของทายก ๓. ยถาสาสุปปสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามสมควรแก่สมณภาวะ

สันโดษทั้งสามประการในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช
บริขาร จึงเป็นสันโดษ ๑๒

๓) เป็นผู้สัจ^{๔๓} หมายถึง มีวิเวก ๓ ประการ คือ ๑. กายวิเวก สงัดกาย ได้แก่
อยู่ผู้เดียวทุกอริยาบถ ๒. จิตตวิเวก ได้แก่ ได้สมาบัติ ๘ ๓. อุปธิวิเวก ได้แก่บรรลุนิพพาน

^{๓๘} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ อภิธัมมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙ เล่ม ๒**
วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

^{๓๙} อนุปาทาปรินิพพาน หมายถึง ปรินิพพานที่หาปัจจัยปรุงแต่งมิได้ แต่ในที่นี้ พระเถระหมายเอา
สภาวะ เป็นที่สุด เป็นเงื่อนไข เป็นที่จบการประพาสพรหมจรรย์ของท่านผู้ถือ อปจายปรินิพพาน (ม.ม.อ. ๒/
๒๕๘/๖๓-๖๔).

^{๔๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมาภิธาน พจนานุกรม**
คำสอนพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิวพัฒนา อินเตอร์
พรีนซ์ จำกัด(มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๔๙๑.

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๒/๔๗-๔๘.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๒๗๔.

๔) เป็นผู้ไม่คลุกคลี^{๔๔} หมายถึง ไม่คลุกคลีด้วยการคลุกคลี ๕ ประการ คือ
 ๑. การคลุกคลีด้วยการฟัง ๒. การคลุกคลีด้วยการเห็น ๓. การคลุกคลีด้วยการสนทนาปราศรัย
 ๔. การคลุกคลีด้วยการอยู่ร่วมกัน ๕. การคลุกคลีด้วยทางกาย

๕) เป็นผู้ปรารภความเพียร^{๔๕} หมายถึง การทำความเพียรทางกาย และ ทางจิต
 ให้บริบูรณ์

๖) เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล^{๔๖} คำว่า ศีลในที่นี้ หมายถึง ปาริสุทธศีล ๔ ประการ คือ
 ๑. ศีล คือการสังวรในพระปาติโมกข์ ๒. ศีล คือ การสำรวมอินทรีย์ ๓. ศีล คือ การพิจารณาใช้
 สอยปัจจัย ๔. ศีล คือ การเลี้ยงชีวิตด้วยความบริสุทธิ์

๗) เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ^{๔๗} คำว่า สมาธิ ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔
 และ อรูปฌาน ๔ อันเป็นบาท แห่ง วิปัสสนา

๘) เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา^{๔๘} หมายความว่า เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ควรรู้
 ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งเบื้องต่ำ ทั้งเบื้องสูง โดยเฉพาะมีความรู้เรื่องภายในคือ ชาติ ชน
 อายตนะ พร้อมทั้งเหตุเกิด เหตุดับ กล่าวคือ รู้ร้อยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๙) เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ^{๔๙} หมายความว่า ทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลส คือพ้นจาก
 ความยึดถือ ตามปกติจิตที่มีกิเลส ย่อมยึดถือชั้น ๕ จึงมีทุกข์ได้ในพระบาลีว่า ปญจุปาทานทฺชนธา
 ทุกขา ชนฺธํที่มีการยึดถือทั้ง ๕ เป็นทุกข์ เมื่อยังมีการยึดถืออยู่ ก็ยังไม่วิมุตติ ต่อเมื่อใช้ปัญญาทำ
 จิตใจให้ปล่อยได้ วางได้ ไม่ยึดถือชั้น ๕ เหล่านั้นหรือเมื่อสามารถทำจิตใจให้หลุดพ้นจาก

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๒๗๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๔๘} พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นันทโก ป.ธ. ๙), จิตตภาวนาตามแนวพระสูตร, (กรุงเทพมหานคร:
 บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

กามาสวะ ภวาสวะ อวิชาสวะ จึงชื่อว่าวิมุตติ ความหลุดพ้นจริงๆ เมื่อใดบุคคลทำจิตใจให้หลุดพ้นได้อย่างนี้ เมื่อนั้นจึงได้ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยวิมุตติ

๑๐) เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ^{๕๐} หมายความว่า เป็นผู้มีความรู้ ความเห็น ว่าหลุดพ้นแล้ว นี่เป็นธรรมค่อนข้างสูง แต่ก็ไม่สูงเกินไป พอจะเข้าใจได้ พอจะปฏิบัติกันได้ คือจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นเบญจขันธ์ ว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อพิจารณาจริงๆ ให้เห็นอย่างนี้แล้วจะเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สลัดความยึดถือเบญจขันธ์ เมื่อไม่มีความยึดถือก็จัดเป็นวิมุตติ เมื่อเป็นวิมุตติหลุดพ้นจากความยึดถือแล้ว ก็เกิดความรู้ ความเห็น ชัดเจน เมื่อได้ปฏิบัติจนเกิดความเห็นด้วยจิตของตนเองจริงๆ เมื่อนั้นแหละจึงเรียกว่าเกิด ทัสสนะ ความเห็นอันแท้จริงมีความเบื่อหน่าย มีความกลัว ต่อชาติ ทุกข์ เป็นต้น วิมุตติญาณทัสสนะนั้น เป็นที่เรจะต้องทำให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดมีขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นก็ชื่อว่า วิมุตติญาณทัสสนสัมปทา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ ความเห็น ว่าหลุดพ้นแล้ว

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ คือ ๑. เป็นผู้มักน้อย ๒. เป็นผู้สันโดษ ๓. เป็นผู้สัจ ๔. เป็นผู้ไม่คลุกคลี ๕. เป็นผู้ปรารภความเพียร ๖. เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ๗. เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ ๘. เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา ๙. เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ ๑๐. เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมส่วนหนึ่งในธรรมทั้งหลายที่เราจะต้องรู้ ต้องดู ต้องเห็น ต้องปฏิบัติ ถ้าทำได้ปฏิบัติได้ ก็ย่อมจะเป็นไปเพื่อความสุข เพื่อความเจริญแก่เราทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติโดยทั่วกัน

ในมหาสุญญตสูตร^{๕๑} ปราภวข้อความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำหนิที่ภิกษุชอบคลุกคลีกัน ตรัสให้ประกอบในความสงบสัจ หากต้องการพูด ก็อย่าพูดเรื่องราวเลวทราม ที่เป็นเรื่องราวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน ควรงดเว้นการพูดเรื่อง พระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่อง

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๘/๒๒๕-๒๒๗.

นิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตลก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องล่ำไป แล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม ซึ่งเป็นเรื่องเลวทราม และให้พูดในเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมกน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต^{๕๒} เป็นเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสัมปชัญญะในการพูดนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ในปฐมภควัตถุสูตร^{๕๓} ปรากฏข้อความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำหนิที่ภิกษุพูดสนทนากันด้วยดิรัจฉานกถา^{๕๔} มีเรื่องพระราชา และเรื่องโจร เป็นต้น รับสั่งให้สนทนากันด้วยภควัตถุ ๑๐ ประการ ซึ่งทรงยกย่องภควัตถุ ๑๐ ประการว่า “หากภิกษุยึดเอาภควัตถุ ๑๐ ประการ กล่าวเป็นกถาไซ้ เธอทั้งหลายพึงครอบงำ มั่นคงของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มาก มีอนุภาพมาก อย่างนี้ด้วยเดชานุภาพของตนได้ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอัญญเดียรฉัยปริพาชกทั้งหลายเลย

ในวิสุทธิทั้งหลาย^{๕๕} ศีลวิสุทธิอย่างเดียวกั้มาเป็นภควัตถุ ๔ คือ อัปปิจณกถา สันตมูฏิกกถา อสังสัคคกถา ศีลกถา จิตตวิสุทธิอย่างเดียวกั้มาเป็นภควัตถุ ๓ คือ ปวิเวกกถา วิริยารัมภกถา สมาธิกถา ส่วนบรรดาภควัตถุทั้งหลาย ปัญญาภควัตถุอย่างเดียวกั้มาเป็น วิสุทธิ ๕

^{๕๒} เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต หมายถึง เป็นที่สบาย และอุปการะแก่การชักจูงใจเข้าสู่สมณะและวิปัสสนา(อง.นวก.อ.๓/๑/๒๘๕) ในที่นี้ บาลีเป็น “เจโตวิจารณ สปปายา” แต่ในฉบับภาษาอังกฤษเป็น“เจโตวิจารณ สปปายา” และฉบับ ฎัฎฐสังคีติเป็น“เจโตวินิ จรสปปายา” และสัปปายะ ที่ควรเสพ ๗ ประการ คือ (๑) อาวาส (๒) โคจร (๓) การพูดคุย (๔) บุคคล (๕) โภชนะ (๖) ฤดู (๗) อิริยาบถ (ม.อ.อ. ๓/๑๘๙/๑๑๗.)

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๐-๑๕๒.

^{๕๔} ดิรัจฉานกถา คือ ถ้อยคำอันขางทางไปสู่สวรรค์ หรือนิพพาน หมายถึง เรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากันเพราะทำให้เกิดฟุ้งซ่านและหลงเพลิน เสียเวลา (ที.สี.อ. ๑๗/๘๔.)

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/-.

คือ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ

เพราะฉะนั้น พระสารีบุตรเถระ เมื่อถามวิสุทธิ ๗ ไม่ถามอย่างอื่น ถามเฉพาะ กถาวัตถุ ๑๐ เท่านั้น ฝ่ายพระปุลณเถระ เมื่อจะวิสัชนาวิสุทธิ ๗ ก็ไม่วิสัชนาอย่างอื่น วิสัชนา เฉพาะกถาวัตถุ ๑๐ เท่านั้น

ในวิสุทธิทั้งหลาย ศีลวิสุทธิอย่างเดียวก็เป็นกถาวัตถุ ๔ คือ อปัจจกถา สันตมุขิกถา อสังคกถา ศีลกถา

ศีลวิสุทธิ คือ ศีลที่ทำให้ถึงความบริสุทธิ์ หมจด และการละ การสละ ขัดเกลากิเลส ซึ่งอปัจจกถา^{๕๖} คือ คำพูดหรือถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย คำพูดที่เป็นไปเพื่อไม่มีโทษ คำพูดที่เป็นไปในการมักน้อย ย่อมเกี่ยวเนื่องกับเรื่องศีล เช่นผู้ที่มีมักน้อย ย่อมสงบอการมี อิริยาบถ สรรวมเพื่อให้บุคคลอื่นเข้าใจว่าเป็นผู้มีศีล สรรวม เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้มักมาก การไม่ แสดงออกทางกายอย่างนั้นก็เป็นผู้มักน้อย เพราะไม่มีความปรารถนาให้ผู้อื่นเข้าใจผิด ศีลจึงเป็น เรื่องของกาย แลวจาก เพราะฉะนั้น คำพูดอันเป็นไปเพื่อความมักน้อย จึงเป็นการทำให้ถึง การละ สละกิเลสในขณะนั้น จึงเป็นวิสุทธิ เป็นศีลวิสุทธิ อันเป็นการละ เป็นการสละ เป็นการ ขัดเกลากิเลส ถึงความบริสุทธิ์ คือ ไม่มีกิเลสอีก โดยเริ่มจากความเป็นผู้มักน้อย หรือเป็นผู้มีศีล บริสุทธิ์ แม้ความสันโดษ ก็เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางกาย และวจา อันเป็นไปในเรื่องของศีล จึงเป็นศีลวิสุทธิด้วย เพราะเป็นไปเพื่อละ เพื่อสละ และเพื่อขัดเกลากิเลส ถึงความบริสุทธิ์ได้ เพราะอาศัยความสันโดษ เป็นการสันโดษ^{๕๗} ทั้งสามประการในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลาน ทั้งหมดนี้จึงเป็นเรื่องของกาย วาจาที่เป็นศีล และเป็นศีลวิสุทธิ เพราะทำให้ ถึงการดับกิเลสได้ เพราะมีปัญญาพร้อมๆกับการสละ ขัดเกลากิเลสด้วยคุณธรรมต่างๆ มีสันโดษ เป็นต้น ความไม่คลุกคลี คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ก็เป็นไปในเรื่องของกาย และ วาจาที่เป็นไปในเรื่องศีล ที่ทำให้ถึงความบริสุทธิ์ เป็นวิสุทธิที่เป็นศีลวิสุทธิ ก็เพราะเป็นไปในการขัด เกลากิเลส อันมีปัญญา และความเห็นถูกในการขัดเกลากิเลส เห็นโทษของการคลุกคลี จึงจัดอยู่ใน ศีลวิสุทธิ และศีลกถา คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล คำพูดที่เป็นไปในเรื่องศีล คือ ปาริสุทธิศีล

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์(ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/-.

๔ ประการ^{๕๘} ก็ย่อมจัดอยู่ในศีลวิสุทธิ แต่ต้องเป็นผู้เห็นโทษของกิเลส และมีปัญญาในการเข้าใจธรรม ย่อมพูดในเรื่องของศีล โทษของกายและวาจาที่ไม่ดี และให้เจริญกาย และวาจาที่ดี รวมทั้งให้เรื่องศีลเป็นอินทรีย์สังวรศีล คือ การเจริญสติระลึกลักษณะของสภาวธรรมที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นเรื่องของศีลเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น คำพูดอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส โดยการปรารภเรื่องศีลก็ย่อมถึงความบริสุทธิ์ คือสามารถขัดเกลากิเลสได้ จึงเป็นศีลวิสุทธิ

จิตตวิสุทธิอย่างเดียวก็มาเป็นกถาวัตถุ ๓ คือ ปวิเวกกา วิริยารัมภกา สมาธิกา

จิตตวิสุทธิ คือ ความสงบแห่งจิต หรือ สัมมาสมาธิ อันทำให้ถึงความบริสุทธิ์ เป็นการสละ เป็นการละ และขัดเกลากิเลสจนหมดสิ้น เพราะฉะนั้นจะต้องเป็นเรื่องของปัญญาด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องในกถาวัตถุในปวิเวกกา คือ กถาอันเป็นเรื่องความสงบ ซึ่งวิเวกมี ๓ ประการคือ^{๕๙} กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก กายวิเวก คือความสงบทางกาย หลีกออกผู้เดียว จิตตวิเวก คือจิตที่สงบด้วยปัญญา มีมาน เป็นต้น และอุปธิวิเวก คือความสงบจากกิเลสทั้งผอง มีพระนิพพาน เพราะฉะนั้นความสงบที่เป็นวิเวก จึงเป็นการละ เป็นการสละ และเป็นการขัดเกลากิเลสตั้งแต่ระดับต้นๆจนถึงระดับสูงสุด คือดับกิเลสเป็นอุปธิวิเวก เพราะฉะนั้นจึงเป็นจิตตวิสุทธิ เพราะเป็นความสงบจิตตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงสุด ส่วนวิริยารัมภกา คือการทำความเพียรทางกาย และทางจิตใจให้บริบูรณ์ คือจากที่เป็นอกุศลก็เพียรเป็นกุศลนั่นเอง อันให้ถึงความสงบของจิตด้วยปัญญา และที่สำคัญขณะที่รู้ลักษณะของสภาวธรรมที่มีจริงในขณะนั้น ขณะนั้นจิตสงบ พร้อมปัญญาอันทำให้ถึงการดับกิเลสร่วมด้วย จึงเป็นการปรารภความเพียรในขณะนั้น เพื่อความเป็นวิสุทธิ และสมาธิก็โดยนัยเดียวกัน อันเป็นคำพูดที่ปรารภให้ถึงความสงบแห่งจิต จึงเป็นจิตตวิสุทธิ

ปัญญาอย่างเดียวมาเป็นวิสุทธิ ๕ คือ ทิณฺณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ

ปัญญาภา คือ คำพูด หรือถ้อยคำ อันเป็นในเรื่องของปัญญา ซึ่งปัญญาก็มีหลายระดับ แต่เมื่อกล่าวในวิสุทธิ ๗ แล้ว ทิณฺณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ ส่วนมากจะเป็นไปในเรื่องของปัญญาเท่านั้น เพราะเป็นปัญญาระดับสูง อันเป็นในระดับวิปัสสนาญาณ เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัญญา และเกี่ยวข้องกัน

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔๐.

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/-.

ปัญญาภา ซึ่งในเรื่องนี้ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวถามท่านพระปุณณมันตานีบุตร ในเรื่องวิสุทธิ ๗ คือหนทางที่จะทำให้ถึงความบริสุทธิ์จากกิเลส ถามโดยนัยกถาวัตถุ ๑๐ ประการ เพราะเหตุว่าท่านพระปุณณมันตานีบุตร เป็นผู้เลิศ และเป็นผู้ชำนาญกถาวัตถุ ๑๐ ประการ ท่านพระสารีบุตรจึงถามโดยนัยนี้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ววิสุทธิ ๗ ก็เป็นเรื่องของศีล สมาธิ และปัญญา เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้หลากหลายนัย เพราะเป็นหนทางดับกิเลสทั้งสิ้น ตามที่กล่าวมานี้ก็เพื่อให้ถึงความบริสุทธิ์นั่นเอง และกถาวัตถุ ๑๐ ประการก็เป็นคำพูด หรือถ้อยคำที่เป็นไปเพื่อการละ การสละ และการขัดเกลาให้ถึงการดับกิเลสได้เช่นกัน

เพราะฉะนั้น วิสุทธิ ๗ จึงสัมพันธ์กันกับกถาวัตถุ ๑๐ ประการ เพราะเป็นธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสให้ถึงความบริสุทธิ์ สิ้นกิเลสด้วยกันทั้งคู่

๒.๔.๒ เป้าหมายแห่งพรหมจรรย์ตามลำดับวิสุทธิ ๗

พระสูตรนี้ ท่านปุณณมันตานีบุตร แสดงธรรมแก่ท่านพระสารีบุตร ณ ป่าอันธวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตอบคำถาม เรื่องจุดหมายของการประพฤติพรหมจรรย์ คือ การประพฤติตามหลักวิสุทธิ ๗ ประการ

คำว่าวิสุทธิ แปลว่า ความบริสุทธิ์ หมายถึง พระนิพพาน, ธรรมอันหมดจดจากมลทิน มีรากะ เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึง วิสุทธิ ๗ ซึ่งหมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ มรรค ผล และนิพพาน มี ๗ ขั้น ที่เป็นทางเดินสู่ความบริสุทธิ์อันได้แก่

๑) ศีลวิสุทธิ หมายถึง ความบริสุทธิ์แห่งศีลอันบุคคลที่สมบูรณ์ด้วย จาตุปาริสุทธิศีล ๔ ประการ ในศีลวิสุทธิ ได้แก่

ก) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ การระวังรักษา กาย วาจา ตามปาฏิโมกข์โดยการสมาทาน แล้วตั้งอยู่ในวิริติ เจตนาจนเว้นโดยไม่ล่วงศีล ๕ ศีล ๘ สำหรับฆราวาส ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ หรือ ศีล ๒๒๗ ตามควรแก่ฐานะ ศีลที่สำรวมในพระปาฏิโมกข์นี้ ช่วยให้ผู้รักษาพ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔

ข) อินทรีย์สังวรศีล^{๖๐} หมายถึง ศีล คือความสำรวมอินทรีย์ ๖ ระวังไม่ให้บาปอกุศลกรรมเกิดขึ้นได้ ในขณะที่รับรู้อินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ค) อาชีวนาฬิสิกศีล^{๖๑} หมายถึง ศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม

ง) ปัจจยสันนิสสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวกับปัจจย ๔ คือ การพิจารณาใช้สอยปัจจยให้เป็นไปตามประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งนั้นไม่บริโภคด้วยตัณหา เช่นไม่บริโภคด้วยความอยากรับประทาน ไม่บริโภคด้วยความอยากใช้สอย เป็นต้น

นอกจากศีล อาจเลือกสมทานวัตรโดยเฉพาะธุดงค์ ๑๓ ข้อ เพื่อส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ สงัด เพียร และเลี้ยงง่าย เป็นต้น เป็นการขัดเกลาจิตใจ เกื้อกูลต่อภาวนาต่อไป

๒) จิตตวิสุทธิ^{๖๒} หมายถึง ความหมดจดแห่งจิต คือ การฝึกอบรมจิต หรือ การพัฒนาคุณภาพ และสมรรถภาพของจิตให้ได้อุปจาระ หรือปทัฏฐานที่สำคัญ เพราะจะทำให้เกิดวิปัสสนาขึ้นได้ง่าย ยิ่งสมาธิดีเท่าใด ยิ่งบรรลुरुธรรมได้ง่ายเท่านั้น

ก) ทิณฐวิสุทธิ^{๖๓} หมายถึง ความหมดจดแห่งทิณฐ คือ ความรู้ ความเข้าใจ มองเห็นนามรูปตามสถานะที่เป็นจริงในขณะปัจจุบัน เห็นรูปธาตุ นามธาตุ เป็นคนละธาตุกันอย่างชัดเจน เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิด ว่ารูปขันธ์นี้เป็นเรา เป็นสัตว์ บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด

ข) กังขาวิตรณวิสุทธิ^{๖๔} หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องข้ามพ้น ความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัย เห็นปฏิจจนูปบาท ก็มีแต่รูปธรรม และนามธรรมเท่านั้น

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๔๒๕/๓๐๓.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน อง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๙๔/๒๔๘.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๖/๑๒๘.

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

ค) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ^{๖๕} หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องรู้เห็นทาง หรือมิใช่ทาง จิตรับรู้ถึงกระแสแห่งไตรลักษณ์ได้ คือ เห็นว่านามรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เห็นตามความเป็นจริง

ง) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ^{๖๖} หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน (วิปัสสนาญาณ ๙) รู้ทุกข์ของอริยสัจจ์ ทั้ง ๘ ระดับ จึงรู้สมุทัยอริยสัจจ์ ทั้ง ๘ จึงรู้นิโรธอริยสัจจ์ ทั้ง ๘ จึงรู้มรรคอริยสัจจ์ ทั้ง ๘ และพิจารณาทั้งสี่พร้อมกัน(สามัคคีธรรม) เมื่อถึงสัจจานุโลมิกญาณ คือ หมดมนุสสจกักร ทั้ง ๘ และพิจารณาผู้พิพากษาพิจารณาเหตุ และผล

จ) ญาณทัสสนวิสุทธิ^{๖๗} หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือ การปฏิบัติ บริบูรณ์จนก้าวผ่านภูมิจิตเดิม คือ โศตรกณญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งในอริยมรรค หรือมรรคญาณ ความบรรลุเป็นอริยบุคคล หรือผลญาณ พิจารณาธรรมที่ได้บรรลุแล้ว คือ ปัจจเวกขณะญาณ ย่อมเกิดขึ้นในวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ

จากหลักธรรมที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ วิสุทธิ ๗ ประการนี้ เป็นธรรมที่หมดจด คือ ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ เป็นธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆไป โดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ นิพพาน โดยที่ศีลวิสุทธิ มีจิตตวิสุทธิเป็นเป้าหมาย จิตตวิสุทธิ มีทวิวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ทวิวิสุทธิมีกัมมวิตรณวิสุทธิเป็นเป้าหมาย กัมมวิตรณวิสุทธิ มีมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิมีปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิมีญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ญาณทัสสนวิสุทธิ มีอนุปาทาปรินิพพานเป็นเป้าหมาย^{๖๘}

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๙.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๕/๒๘๓.

วิสุทธินี้เป็นเหตุให้ถึงอนุปาทาปรินิพพาน^{๖๙} หมายถึง ปรินิพพานที่หาปัจจัยปรุงแต่งมิได้

๒.๕ เปรียบเทียบวิสุทธิด้วยรศ ๗ ผลัด

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า วิสุทธิ ๗ ประการ คือ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิณฺณวิสุทธิ กัมมวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ ญาณทัสสนวิสุทธิ ส่งผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานจรรณ ๗ ผลัด ได้ดังนี้

ในธวินิตสูตร ที่พระสารีบุตรเถระได้สนทนากับท่านพระปุลณณมันตานีบุตร นั้น พระสารีบุตรได้ถามพระปุลณณมันตานีบุตรว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อศีลวิสุทธิหรือ ท่านพระปุลณณมันตานีบุตรก็ตอบว่าไม่ใช่ พระสารีบุตรก็ถามต่อไปทีละข้อว่า เพื่อจิตตวิสุทธิหรือ ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ คราวนี้ท่านพระสารีบุตรก็ถามอีกว่า ท่านปฏิบัติเว้นไปจากหรือนอกไปจาก วิสุทธิทั้ง ๗ นี้หรือ ท่านพระปุลณณมันตานีบุตรก็ตอบว่าไม่ใช่อีกเหมือนกัน ท่านพระสารีบุตรก็ถามต่อไปว่าถ้าเช่นนั้น ท่านปฏิบัติพรหมจรรย์นี้เพื่ออะไร ท่านพระปุลณณมันตานีบุตรก็ตอบว่า เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน คือ เพื่อความดับกิเลสโดยชอบ คือ สิ้นเชิงทั้งหมดไม่ยึดถืออะไร ในโลกทั้งหมด ท่านพระสารีบุตรจึงถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อท่านถามว่าท่านปฏิบัติเพื่อศีลวิสุทธิหรือ ก็ตอบว่าไม่ใช่ เมื่อถามไปทุกข้อทั้ง ๗ ข้อ ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ และเมื่อท่านถามอีกว่า ท่านปฏิบัติ นอกไปจากนี้ หรือเว้นจากวิสุทธิ ๗ นี้หรือ ท่านก็บอกว่าไม่ใช่อีก ท่านอธิบายอย่างไร

ท่านพระปุลณณมันตานีบุตร ก็ตอบว่า คือการปฏิบัติพรหมจรรย์นี้มิใช่ยุติลงแค่วิสุทธิ ข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้น แต่เพื่อให้ส่งต่อกันขึ้นไปจนถึง อนุปาทาปรินิพพานเป็นที่สุด และท่านตอบว่าท่านปฏิบัติไม่นอกไปจากวิสุทธิทั้ง ๗ ข้อนี้ ก็หมายความว่า ท่านก็ต้องปฏิบัติอยู่ในทั้ง ๗ ข้อนี้ โดยลำดับนั่นเอง แต่ว่าไม่ใช่พอเพียงเท่านั้น แต่ว่าเพื่อให้บรรลุอนุปาทาปรินิพพานเป็นที่สุด และถ้าหาก ว่าท่านตอบว่าไม่ใช่แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่ต้องปฏิบัติกัน เมื่อไม่ต้องปฏิบัติกันแล้วใครๆ ก็บรรลุอนุปาทาปรินิพพานกันได้ แต่ว่าไม่ใช่เช่นนั้น ต้องปฏิบัติ แต่ว่าไม่ใช่ยุติลงเพียงข้อใดข้อหนึ่ง

^{๖๙} อนุปาทาปรินิพพาน หมายถึง ปรินิพพานที่หาปัจจัยปรุงแต่งมิได้ แต่ในที่นี้พระเถระหมายเอาสภาวะเป็นที่สุด เป็นเงื่อนไขการประพฤติพรหมจรรย์ของท่านผู้ถือ อปัจจัยปรินิพพาน (ม.ม.อ. ๒/๒๕๘/๖๓ - ๖๔.)

เพียงเท่านั้น คือ ไม่ใช่เพียงพอเท่านั้น แต่จะต้องให้ส่งต่อกันขึ้นไปจนถึง อนุปาทาปรินิพพาน เป็นที่สุด

เปรียบเหมือนอย่างการเดินทางด้วยรถ ๗ ผลัด^{๗๐} ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี มีพระราชกรณียกิจด่วนบางประการเกิดขึ้นที่เมืองสาเกต และในระหว่างกรุงสาวัตถีกับเมืองสาเกตนั้นจะต้องเปลี่ยนรถถึง ๗ ผลัด ครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากกรุงสาวัตถี ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่หนึ่งที่ประตูประราชวัง เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สอง สละรถพระที่นั่งผลัดที่หนึ่ง ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สอง เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สาม จึงทรงสละรถพระที่นั่งผลัดที่สอง ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สาม เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ จึงทรงสละรถพระที่นั่งผลัดที่สาม ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า จึงทรงสละรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่หก จึงทรงสละรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่หก เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด จึงทรงสละรถพระที่นั่งผลัดที่หก ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด เสด็จไปถึงประตูเมืองสาเกตด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด

ฉันใดก็ดี การปฏิบัติในวิสุทธิทั้ง ๗ ข้อนี้ก็ต้องปฏิบัติไปทั้ง ๗ ข้อ โดยลำดับจนถึงข้อที่ ๗ ก็จะบรรลุต่อไปถึงอนุปาทาปรินิพพาน อันเป็นข้อที่สุดของพรหมจรรย์^{๗๑}

๒.๖ สรุปหลักธรรมในธวินีสสูตร

ในธวินีสสูตร ว่าด้วยวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจด คือ ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ หมายถึงธรรมะที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์ เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับจนบรรลุมุ่งหมาย คือ พระนิพพานมี ๗ อย่าง

ศีลวิสุทธิ การรักษาไว้ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดไม่มีต่างพร้อยแห่งศีลตามภูมิของตน คือ การประพฤติดี เลี้ยงชีวิตถูกต้องตามศีลของตน เมื่อมีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว เชื่อว่ามีรากฐานมั่นคงที่จะทำสมาธิ แต่ถ้าศีลยังไม่บริสุทธิ์ มีขาด มีต่างพร้อย ก็ยากที่จะทำสมาธิให้บังเกิดขึ้นได้ฯ จิตตวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ของจิตที่แนบแน่นอยู่กับนามรูป โดยไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์อื่น จนพัฒนา

^{๗๐} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๔/๒๘๑-๒๘๒.

^{๗๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมาภิธาน พจนานุกรม**

คำสอนพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม), (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิวัฒนา อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด(มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๕๔๑.

คุณภาพ และสมรรถภาพของจิตจนเกิดสมาธิ โยคีที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนถึงศีลวิสุทธิ และ จิตตวิสุทธิแล้วต่อจากนั้นวิสุทธิทั้ง ๒ นั้นก็จะเป็นบาทฐานรองรับและเป็นกำลังที่ให้ถึง ทิฏฐิวิสุทธิ กล่าวคือ ปัญญาที่มีความเห็นถูก หรือรู้ถูกต้องตามความเป็นจริงโดยปราศจากกิเลส คือ เห็นนาม และรูปร่างไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นสิ่งที่ไม่มีเจ้าของ ไม่อยู่ในอำนาจเมื่อโยคีเกิดปัญญา ญาณรู้เห็นตามความเป็นจริงเช่นนั้นแล้ว(กังขาวิตรณวิสุทธิ) ความหมดจดแห่งญาณ ความบริสุทธิ์ แห่งปัญญาเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัยเกี่ยวกับกาลทั้ง ๓ ย่อมเกิดขึ้นเพราะขณะที่พิจารณาอยู่ พบเพียงเหตุและผล ที่ล่วงมาแล้วก็มีเพียงเหตุและผล ต่อไปก็มีเพียงเหตุและผลที่เป็นปัจจัยสืบ ต่อเนื่องกันไปเท่านั้น และเมื่อโยคีเจริญวิปัสสนากรรมฐานเห็นปัจจัยแห่งนามรูปโดยไม่เสื่อมถอย ต่อจากนั้นด้วยอำนาจแห่งอินทรีย์ และ พละ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นเป็นปัจจัยส่งให้ก้าวขึ้นสู่ญาณที่ สูงขึ้นไปตามลำดับเพราะเกิดปัญญาญาณสามารถแยกแยะและกำหนดรู้วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องอันเป็น มรรคาวិถีทางแห่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงกระแสแห่งพระนิพพาน (มรรคามรรคญาณทัสสนวิสุทธิ) เมื่อโยคีเกิดปัญญาที่เข้าถึงความรู้สึกในทางที่ถูกตรงสู่พระนิพพานโดยถูกต้องแล้ว ตัณหา และ ทิฏฐิไม่สามารถเข้ามาในอารมณ์นั้นได้ (ปฏิบัติทานญาณทัสสนวิสุทธิ) ปัญญาญาณที่เกิดขึ้นนี้ เป็นปัจจัยแก่วิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อเนื่องไปจนถึงโคตรภูญาณ ในลำดับต่อจากโครตภูจิต มรรคจิตเกิดขึ้น ๑ ครั้งรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ ปัญญาที่เกิดร่วมกับมรรคจิตนี้ชื่อว่ามรรคญาณ หรือ ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นวิสุทธิในชั้นโลกุตตรวิสุทธิ เพราะรู้แจ้งอริยสัจครบทั้ง ๔ ประการ วิสุทธิทั้ง ๗ เป็นปัจจัยแก่กันตามลำดับไม่มีข้ามขั้นตั้งแต่ศีลวิสุทธิ ถึง ญาณทัสสนวิสุทธิ